

Univerzita Karlova

Filozofická Fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eva Kobylková

Neologická kompozita s prvním členem číslovkového původu

New Compound-words with Numerals in the first part

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat své vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Ivaně Bozděchové, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. května 2019

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na uplatnění číslovek jako prvních členů nových (neologických) kompozit. Kompozita byla excerpována ze Slovníku neologizmů 1, 2 a databáze Neomat. Na základě tohoto materiálu bylo popsáno, které jednotlivé číslovky a které číslovkové druhy se uplatňují v neologismech, jaká mají formální omezení a varianty v slovtvorných základech kompozit (jazykový původ druhého členu, konkurence morfémových variant). Kompozita byla posouzena z hlediska slovnědruhové platnosti, slovtvorného způsobu a sémanticko-syntaktického vztahu mezi komponenty. Zohledněn byl rovněž druhý člen kompozit, tematická oblast užití výsledného kompozita, případně i jeho příznakost.

Klíčová slova: neologismus, kompozitum, číslovka, tvoření slov

Abstract

The bachelor thesis focuses on the use of numerals in the first part of new (neology) compound-words. Compound-words were excerpted from dictionaries *Slovník neologizmů 1, 2* and from the Czech neology database *Neomat*. On the basis of that material it was described which particular numerals and which types of numerals are used in neologisms, which formal restrictions and variants in word-formation bases (such as the origin of language of second parts, competition of morpheme variants) can occur. Compound-words were assessed with regard to their word-class validity, way of word-formation and semantic-syntactic relations between their components. The second parts of compound-words were also considered, as well as the thematic sphere of use of compound-words and their potential marked character.

Keywords: neologism, compound-word, numeral, word-formation

1	ÚVOD.....	7
2	ČÍSLOVKY.....	7
2.1	ČÍSLOVKY JAKO SLOVNÍ DRUH.....	7
2.2	DRUHY ČÍSLOVEK.....	8
2.3	MORFOLOGICKÉ TVARY ČÍSLOVEK.....	9
3	KOMPOZICE.....	10
3.1	ZPŮSOB UTVÁŘENÍ SLOŽENIN.....	12
3.2	DRUH SÉMANTICKO-SYNTAKTICKÉHO VZTAHU MEZI JEDNOTLIVÝMI KOMPONENTY SLOŽENINY.....	13
3.3	SLOVNĚDRUHOVÝ CHARAKTER PRVNÍHO KOMPONENTU SLOŽENINY.....	13
3.4	PŮVOD PRVNÍHO KOMPONENTU SLOŽENINY; HYBRIDNÍ KOMPOZITA.....	14
3.5	ONOMAZIOLOGICKÁ A SLOVOTVORNÁ STAVBA KOMPOZIT.....	15
3.6	SLOVOTVORBA A SLOVOTVORNÁ MOTIVACE.....	16
4	NEOLOGIE.....	17
4.1	TERMÍN NEOLOGISMUS.....	18
4.1.1	<i>Synchronní a diachronní hledisko.....</i>	18
4.1.2	<i>Parasystémový charakter neologismů.....</i>	19
4.1.3	<i>Dvojí vymezení neologismů.....</i>	20
4.2	VLASTNÍ NEOLOGISMY.....	21
4.3	NEOSÉMANTISMY.....	22
4.4	OKAZIONALISMY, AUTORSKÁ SLOVA, POTENCIÁLNÍ LEXÉMY.....	22
4.5	NEOFRAZEOLOGISMY.....	23
4.6	SLOVOTVORNÉ NEOLOGISMY.....	24
5	VÝZKUM.....	25
5.1	NEOMAT.....	26
5.2	NOVÁ SLOVA V ČEŠTINĚ.....	27
5.2.1	<i>Slovník neologizmů 1.....</i>	27
5.2.2	<i>Slovník neologizmů 2.....</i>	28
5.3	EXCERPCE DAT.....	29
6	UPLATNĚNÍ ČÍSLOVEK JAKO ČLENŮ KOMPOZITA.....	31
6.1	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>JEDNO-</i>	31
6.2	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>JEDENAPŮL-</i>	34
6.3	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>PRVNĚ-/PRVO-</i>	34
6.4	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>DVOJ-/DVOU-</i>	35
6.5	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>DVOUAPŮL-</i>	38
6.6	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>DRUHO-</i>	38
6.7	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>TROJ-/TŘÍ-</i>	39
6.8	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>TŘETI-</i>	41
6.9	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>ČTYŘ-</i>	41
6.10	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>ČTVER-</i>	43
6.11	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>PĚTI- A PĚTKO-</i>	44
6.12	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>ŠESTI-</i>	45
6.13	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>ŠESTO-</i>	46
6.14	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>SEDMI-</i>	46
6.15	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>OSMI-</i>	47
6.16	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>DESETI-</i>	48
6.17	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>JEDENÁCTI-</i>	49
6.18	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>ŠESTNÁCTI-</i>	49
6.19	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>STO-</i>	49
6.20	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>TISÍCI-</i>	50

6.21	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>ČTVRT-</i>	50
6.22	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>TŘÍČTVRTĚ-</i>	51
6.23	KOMPOZITA S PRVNÍM KOMPONENTEM <i>OSMINO-</i>	52
6.24	SHRNUTÍ	52
7	ZÁVĚR.....	56
8	SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY	57

1 ÚVOD

Miloš Dokulil (1951, s. 122) přirovnává slovní zásobu k hluboké vodě. „Zatím co v hlubinách proudí voda sotva znatelně, její hladina je neustále čeřena proměnlivým střídáním povětrnosti, poryvy větru, dopady dešťových kapek, silami života. Při hladině víří pohyb a život, čím hlouběji, tím méně projevů života, až hluboko při dně ustává život téměř vůbec.“

Také slovní zásobu českého jazyka můžeme rozdělit na takové vrstvy. Hlubinu tvoří jádro základního fondu slov, která odolávají časovým i povětrnostním podmínkám, a jejichž forma i význam se mění jen nepatrně. Naopak povrch hladiny tvoří slova pohybující se, měnící se, reagující na okolní změny. (Dokulil, 1951, s. 122)

A právě touto povrchovou lexikální vrstvou se zabývá tato bakalářská práce. Ve středu pozornosti stojí neologická slovní zásoba českého jazyka, z níž je vyzdvihnuta pouze jen malá část lexikálních jednotek – neologických kompozit s prvním komponentem číslovkového původu. Práce má za cíl nejprve shrnout relevantní teoretické poznatky, týkající se přímo číslovkových neologických složenin především z hlediska jejich slovotvorné utvářenosti, a následně popsat princip vlastního výzkumu, tj. excerpci vybraných neologických kompozit, jejich třídění a klasifikaci, a konečně popis a charakteristiku získaného materiálu s odkazem na vytvořenou excelovou tabulku ve formě přílohy k této práci.

2 ČÍSLOVKY

2.1 Číslovky jako slovní druh

„Číslovky (numeralia) jsou jedním ze dvou nastavbových slovních druhů. Jejich sémantickým základem je kvantovost, vyjadřování množství (kvanta, kvantity).

Číslovky jsou slovnědruhovým prostředkem vyjadřování kvantovosti v širokém smyslu: kvantovost je zde (ve smyslu výrazovém i významovém) formována substantivností, adjektivností a adverbiálností. Význam obecně pojaté kvantovosti formovaný substantivně, adjektivně nebo adverbiálně lze označovat jako kvantitativnost. Kvantitativnost je tedy slovnědruhově pojatá obecná kvantovost. Základním prostředkem vyjadřování kvantitativnosti jsou právě číslovky.“ (Mluvnice češtiny 1, 1986, s. 105)

Slovní druhy jsou vymezeny na základě tří kritérií: sémantického/věcného, morfoloického/tvaroslovného a syntaktického/skladebního. Dle prvního kritéria náleží číslovky mezi plnovýznamová/autosémantická slova, která stojí v opozici ke skupině slov neplnovýznamových/synsémantických. V rámci autosémantik lze dále rozlišit základní slovní druhy, kterými jsou podstatná jména, přídavná jména, slovesa a příslovce, a nástavbové slovní druhy, v nichž zaujímají postavení právě číslovky. Toto tvrzení ovšem není absolutní. Mluvnice češtiny 1 (1986, s. 21) číslovky vymezuje takto: „Základním slovním druhům (s výjimkou sloves) jsou významově i funkčně nejbližší číslovky, mnohdy se proto k základním slovním druhům počítají. Pole, které vytvářejí primární a sekundární významy podstatných a přídavných jmen a adverbíí, číslovky svým způsobem napodobují.“ Druhé kritérium – morfoloické – se uplatňuje pouze u slov ohebných, měnících své tvary skloňováním nebo časováním sebe samých. Číslovky slovní tvary rozlišují s pomocí souborů tvarů substantivních, adjektivních a zájmených. Třetí kritérium – syntaktické – řadí číslovky mezi slova plnící roli větného členu. Číslovky, stejně jako ostatní autosémantika, mohou zaujímat postavení stejně hodnotná jako jména podstatná a přídavná. Primární funkcí číslovek je být větným subjektem/objektem, shodným atributem či adverbialem. Sekundárně potom plní větnou pozici neshodného atributu, predikativa či doplňku.

Rozvinutá soustava základních slovních druhů češtiny je vyložena pomocí dvou pojmů: významové báze a funkčního příznaku. Významová báze kvantovosti (Q), o které lze mluvit u číslovek, je však nejprve výrazově i významově formována základními znaky S, A nebo C, kvantovost tak dostává charakter substantiva, adjektiva nebo adverbia. Následně je báze rozlišena funkčními příznaky *s*, *a*, *c*. Některé číslovky neurčité mají navíc i jisté významové i výrazové rysy deiktických slov. „Číslovky nemají jednotnou slovnědruhovou povahu. Jsou substitutem (podobně jako zájmena), který vyjadřuje kvantum jako substanci: *pět*, *pětka*, *pětice*, *mnoho*, jako vlastnost: *pátý* (*student*), *pětinásobný* (*vítěz*), *několikáté* (*zpoždění*), i jako okolnost: *pětkrát* (*usnout*).“ (Příruční mluvnice češtiny, 1995, s. 301-302)

2.2 Druhy číslovek

Číslovky vyjadřují kvantovost, počítanost buď určitou, nebo neurčitou. Jejich významový rys počtu slouží k následnému dělení druhů číslovek. Rozlišujeme tak číslovky základní (*dvě*, *pět*, *tisíc*, *několik*), úhrnné (*dvě*, *patero*), souborové (*dvoje*, *patero*, *oboje*, *několikery*), druhové (*dvoji*, *paterý*, *obojí*, *několikery*), násobné (*jednou*,

dvakrát, několikrát, několikanásobný) a řadové (*první/prvý, druhý, dvacátý, stý, několikátý*). (Čechová, 2011, s. 232)

V Mluvnici češtiny jsou dále vymezeny i číslovky vyjadřující vedle počtu také jiné významy – úplnostní a solitérní. Úplnostní číslovky obsahují rys úplnosti početního údaje, počtu dva (*oba, obě; oboje a obojí*). Solitérní číslovky rys omezenosti počtu snižují na absolutní minimum, tedy na počet jedna (*jediný, jediná, jediné, jedenkrát a jedinkrát*). Existují i číslovky vyjadřující obecné významy založené na významu počtu. Mezi ty se řadí číslovky dílové, které svůj význam zakládají na počtu dílů, v něž je celek rozdělen, např. *polovina, třetina, desetina* a také *půl, čtvrt*; a číslovky skupinové, které svým názvem vyjadřují počet členů, které je tvoří, např. *dvojka, trojka, sedmička, sedma, dvojice, trojice, pětice*. Číslovky, které abstrahují od významu počtu, se nazývají numerické (*jedna, dvě, tři, deset, tisíc a nula*).

2.3 Morfologické tvary číslovek

Číslovky jsou „jednak jmény, tj. mohou vyjadřovat rod, pád a některé i číslo, jednak jsou neohebné a zastávají funkci adverbii. Číslovky jmenné povahy jsou jednak morfologickými substantivy, jednak adjektivy.“ (Čechová, 2011, s. 306) U číslovek je nerovnoměrně využito gramatických prostředků jmenného rodu, čísla a pádu. To vše v závislosti na slovním druhu, jehož nastavbu představují a na jejich významovém rysu kvantovosti. Morfologická substantiva a adjektiva tedy mají rozvinutou soustavu gramatických prostředků. Kvantovost číslovek pak významně ovlivňuje vztah k mluvnické kategorii čísla.

Kategorie jmenného rodu je u číslovek částečně omezena. Ze základních číslovek nemají rod ani číslo výrazy *pět (sedm, osm)* a ostatní na *-t*, a dále *tři, čtyři*. Rodové rozlišení lze tedy stanovit pouze u číslovek *jeden, jedna, jedno, dva, dvě, oba, obě* a u tzv. číslovek rangových *sto, tisíc, milión, miliarda*. U číslovek souborových se omezení týká tvarů mužského rodu, který nelze utvořit. Numerické číslovky mají tendenci se ustálit v rodě jediném, pro ně typickém. Ostatní číslovky se řadí buď k rodu jedinému (čísllovky substantivního charakteru), nebo jsou rodově málo výrazné (jakožto neutra), anebo mají tvary pro všechny rody (čísllovky adjektivního charakteru). Rozlišit mužský rod na životný či neživotný lze pouze u číslovek plně adjektivního typu.

Číslo je u numeralií nejvíce omezeným gramatickým prostředkem. Ze základních číslovek mají tvary jednotného a množného čísla pouze rangové číslovky substantivní povahy. Číslovka *jeden, jedna, jedno* má rovněž obojí tvary, plurálových koncovek se

však užívá pouze ve spojení se substantivy pomnožnými, či substantivy označující soubory jevů. Číslovka *dva, dvě, oba, obě, tři a čtyři* jsou pouze v množném čísle. Od výrazu *pět* a výše se zakončením na *-t*, včetně *sedm* a *osm*, mluvnické číslo nerozlišujeme. *Nula* je vždy v singuláru. Číslovky úhrnné jsou zpravidla čísla jednotného. Ostatní substantivní a adjektivní číslovky vytváří odlišné tvary pro obě čísla.

Soustava tvarů číslovek je opřena o tvary základních slovních druhů – podstatných a přídavných jmen, zájmen i příslovcí. Číslovky povahy příslovečné jsou nesklonné, ostatní se skloňují jako substantiva (*sto, tisíc*), adjektiva (*druhý, třetí*), nebo jako zájmena (*jeden*).

Substantivní deklinace podle vzorů *hrad, stroj, žena, růže, píseň, kost* a *město* využívají mnohé číslovky základní a souborové. Všechny číslovky řadové, druhové, ale i některé souborové a ohebné násobné mají deklinaci adjektivní – tvrdou, měkkou i smíšenou. Zájmenné skloňování má číslovka *jeden*. Numeralia *dva, dvě, oba, obě* si zachovávají deklinaci duálovou, jako pozůstatek dvojného čísla. Výrazy *tři* a *čtyři* již dnes v některých pádech kolísají mezi deklinací substantivní, konkrétně dle vzoru *kost*, a zájmennou. Základní číslovky zakončené na *-t* – *pět* až *devětadevadesát* – a dvě číslovky na *-m* – *sedm* a *osm* – mají pouze dva pádové tvary, jeden pro nominativ a akuzativ a druhý pro pády ostatní, ve kterých připínají koncovku *-i*. Podobně neurčité číslovky *kolik, několik, tolik* a výrazy příslovečného charakteru *mnoho, nemnoho* mají mimo 1. a 4. pádu v ostatních pádech jednotný formant *-a*.

3 KOMPOZICE

Patrik Mitter (2006, s. 25) definuje kompozita (složeniny) jako: „slova utvořená ze dvou nebo více slovtvorných základů. Zakládají se tedy (jakožto slova slovtvorně motivovaná) na slovech ve slovní zásobě již existujících. Svými základovými slovy patří ke dvěma slovním čeledím (resp. slovtvorným hnízdům).“ Za nejběžnější typ kompozit v češtině považujeme ta, která se skládají ze dvou slovtvorných základů, proto nazýváme první komponent přední a druhý komponent zadní, koncový.

Klasifikace kompozit zpravidla vychází ze tří kritérií: z těsnosti vztahu mezi členy kompozita, z jejich vzájemného syntaktického vztahu a z poměrů významů jednotlivých členů k celkovému významu složeniny.

První kritérium dělí kompozita na vlastní a nevlastní. Komponenty vlastních složenin mají natolik těsný vzájemný vztah, že jako samostatná slova bez změny svého tvaru nemůžou fungovat. Tak je tomu alespoň u předního členu; zadní člen však může být naplněn buď celým základovým slovem, nebo jen slovtvorným základem se sufixem či nulovou koncovkou. Vlastní složeniny tedy vznikají čistou kompozicí nebo komplexními postupy, jak derivačním, tak konverzním. Nevlastní složeniny se tvoří juxtapozicí, spřahováním. Nazýváme je nevlastními, neboť je mnohdy do slovtvorby neřadíme. Jejich podstata se skrývá v pouhém srůstu slov motivujícího syntagmatu, výsledné pojmenování je odlišeno jednotným lexikálním významem a slovním přízvukem na první slabice.

Kritérium druhé dělí kompozita dle syntaktického vztahu jednotlivých komponentů. Ty mohou být zaprvé ve vztahu formální souřadnosti a významové koordinace, nebo naopak zadruhé ve vztahu formální podřadnosti a významové subordinace. Členy koordinativ mají rovnocennou platnost syntaktickou i sémantickou. U subordinativ jeden člen určuje druhý, který je mu syntakticky sémanticky nadřazený. Funkci takového určujícího členu zpravidla přebírá člen první. Druhý člen pak při čisté kompozici či juxtapozici odpovídá celému slovu, v rámci komplexních postupů ovšem jako úplné samostatné slovo neexistuje.

Dle třetího kritéria rozlišujeme složeniny vnitřní a vnější. U vnitřních (endocentrických) složenin alespoň jeden člen vyjadřuje onomaziologickou bázi, v případě koordinativ jsou takovou bázi oba komponenty. Naopak vnější (exocentrické) složeniny neobsahují žádný člen vyjadřující onomaziologickou bázi. Určovaný člen je hodnocený jako pouhý příznak významu. Společnými silami pak komponenty pojmenovávají nějaký pojem mimo dané kompozitum, v tomto případě se jedná o subordinativa.

Patrik Mitter (2006) považuje za nejvhodnější zvolení kombinaci druhého a třetího kritéria. Takovéto sémanticko-syntaktické vymezení složenin se mu jeví jako výhodnější. Složeniny tedy klasifikuje podle následujících čtyř kritérií: 1) způsobu utváření složenin; 2) druhu sémanticko-syntaktického vztahu mezi členy složeniny; 3) slovnědruhového charakteru prvního komponentu složeniny a 4) původu komponentů složeniny (domácí nebo cizí komponent). Autor také uvádí tzv. složeniny nepřímé (derivační, odvozené), které jsou z hlediska výsledného slovtvorného procesu slovy odvozenými. Zcela oprávněně se tak zařazují k derivátům, ne ke kompozitům.

3.1 Způsob utváření složenin

Při čisté kompozici se celkový význam kompozita opírá do velké míry o lexikální významy jeho jednotlivých členů. Taková kompozita mají blízko syntaktickému spojení slov. Juxtapozita takovému syntaktickému spojení pak zcela odpovídají. Onomaziologická báze je na stupni obecnosti, onomaziologická struktura je nahrazena strukturou sémantickou. Onomaziologická kategorie pak vykazuje jednodušší typ s jednoduchým onomaziologickým příznakem. Spřežky lze pak hodnotit jako mezistupeň mezi vytvářením sdružených pojmenování a čistou kompozicí, tedy slovotvorným procesem jako takovým. Právě s čistou kompozicí se shodují ve tvoření bez přidání slovotvorných afixů, odlišují se ovšem neužíváním spojovacího vokálu. U modifikačních determinativ je onomaziologická báze vyjádřena hotovým slovem, u mutačních determinativ pak k bázi spřežka pouze odkazuje, neboť ta se nachází mimo ni.

Skládání slov někdy probíhá za spolupráce abreviace. Takový abreviačně-kompoziční způsob tvoření se často setkává s čistou kompozicí a juxtapozicí. Vyznačuje se tím, že první člen takového kompozita není celý slovem, pouze jeho fragmentem; nekryje se tak s kořeným morfémem a ani ho ve své struktuře neobsahuje. Tyto neúplné komponenty se tak podílejí na tvorbě převážně profesních či slangových výrazů. Mnohdy vznikají hybridní kompozita. Čím větší je produkce těchto komponentů v rámci slovotvorby, tím více se pak stírá chápání jich samých jako neúplných.

Výsledkem čisté kompozice je buď složení onomaziologické báze a onomaziologického příznaku, nebo dvou onomaziologických bází. Onomaziologickou bází je hotové slovo jako obdoba řídicího slova výchozího syntagmatu. U determinační kompozit probíhá skládání onomaziologické báze (reprezentované v druhém členu) a příznaku (v prvním členu). Celkový význam kompozita je tak shodný s významem koncového členu. U koordinačních kompozit však dochází ke složení dvou onomaziologických bází. Každý člen pak svým významem přispívá do konečné sémantiky složeného slova.

Při komplexním tvoření složenin formálně dochází jak ke kompozici, tak k derivaci. Kompozice se u těchto složenin týká složek onomaziologického příznaku, ten je reprezentován v každém členu kompozita. Onomaziologická báze není při skládání slov zasažena, je obecnější. Vyjádření báze slovotvorným či tvarotvorným sufixem, který odkazuje k obecné kategorii, umožňuje zařazení pojmu do obecnější pojmové třídy. Na úkor takové obecnosti báze je nutné přesné vymezení vztahu označovaného pojmu k jinému pojmu. Vztah onomaziologické báze a onomaziologického příznaku je vyjádřen

derivací, tyto složeniny tak stojí blíže k derivátům než ke kompozitům. Čistá kompozita pak mají spíše blízký vztah k prostému syntaktickému spojení slov.

„Kompozita tvořená komplexními kompozičními postupy (s výjimkou komplexního způsobu abreviačně-kompozičního) jsou výhradně mutační determinativa. Kompozita vzniklá čistou kompozicí mohou být koordinativy i různými typy subordinativ (determinativ). Juxtapozita mohou představovat modifikační i mutační determinaci.“
(Mitter, 2006, s. 30)

3.2 Druh sémanticko-syntaktického vztahu mezi jednotlivými komponenty složeniny

Koordinativa mají své komponenty ve vztahu formální souřadnosti a významové koordinace, mají tedy rovnocennou platnost syntaktickou a sémantickou. Dvě onomaziologické báze se slučují v jednom pojmenování, odkazují pak k výslednému sémantickému obsahu jinému, než by bylo koordinační spojení slovotvorných základů. Rozlišují se tři typy koordinativ: slučovací, vztahově slučovací a vztahově vzájemnostní. Komponenty determinativ jsou ve vztahu formální podřadnosti a významové determinace. Jeden člen sémanticky a syntakticky určuje druhý, který je mu nadřazený. Při modifikaci dochází ke složení onomaziologického příznaku a onomaziologické báze, při mutaci pak ke skládání dvou příznaků, k bázi stojící mimo složeninu se pouze odkazuje. Přední člen bývá zpravidla určujícím, zadní pak určovaným. Pokud koncový komponent formálně odpovídá samostatnému slovu a je tedy sémanticky nadřazený významu celé složeniny, vytváří se vnitřní složeniny. V jejich rámci lze vnitřní determinativa rozlišit na atributivní, objektová (vazebná), adverbialní a verbonominální (kopredikátová, doplňková). Není-li však koncový člen formálně shodný se samostatným slovem a sémanticky se stává pouhou složkou onomaziologického příznaku, vznikají složeniny vnější. V takových kompozitech se skládají jen onomaziologické příznaky, čímž vzniká význam odlišný od významu tvořeného sloučením významů jednotlivých složek. Definují se tedy jako mutační determinativa.

3.3 Slovnědruhový charakter prvního komponentu složeniny

Členy složenin lze dle jejich slovního druhu rozlišit na členy s vyhraněným, nebo nevyhraněným slovnědruhovým charakterem.

Komponenty vyhraněné reprezentují ve výsledném kompozitu pouze jeden konkrétní slovní druh. Takový člen je vyjádřen v kořeni či kmenu motivujícího slova, formálně se pak buď překrývají (u nevlastních složenin, příp. u vlastních tvořených čistou kompozicí), nebo je člen rozšířen o konektém (u kompozičně-derivačních a kompozičně-konverzních složenin). Dle konkrétního slovnědruhového charakteru se rozlišují komponenty substantivní, adjektivní, pronominální, slovesné, adverbiální a interjekční. Stranou zůstávají komponenty sysémantických slovních druhů. Prepozice, konjunkce a partikule jsou gramaticky a sémanticky nesamostatné, což se promítá do výsledných složenin, spřežek. Juxtapozita jsou výrazy sysémantické, nelze proto u nich uvažovat o kompozici v plném smyslu.

U komponentů nevyhraněných je naopak nemožné určit konkrétní slovní druh, který ve složenině představují. Jejich morfemická stavba tomu buď zcela zabraňuje nebo vytváří prostor pro nejméně dvojí možnou slovnědruhovou motivaci.

Mitter (2006, s. 40) uvádí, že mezi slovnědruhově nevyhraněné patří výlučně komponenty cizího původu. Důvodem je jejich morfologická a slovotvorná nevyhraněnost, která jim následně neumožní stanovit slovní druh ani v rámci výsledného kompozita.

3.4 Původ prvního komponentu složeniny; hybridní kompozita

Ze synchronního hlediska dle jejich původu dělíme komponenty složeniny na domácí a cizí. Složeniny tvořené pouze ze členů domácích charakterizujeme jako domácí. Kompozita vzniklá kombinací členů domácích i cizích definujeme jako hybridní. U kompozit složených výhradně ze členů cizího původu je mnohdy obtížné určit, zda už byla v této podobě do našeho jazyka přejata, nebo zda vznikla až v češtině. Kritériem pro stanovení původu komponentu se jeví jako nejvhodnější *Nový akademický slovník cizích slov*. Lexémy v něm obsažené tedy řadíme mezi cizí, lexémy neobsažené naopak za domácí.

Důvodem ke vzniku hybridního kompozita je mnohdy i nemožnost najít vhodně odpovídající překlad. Podobně jako u ostatních přejatých výrazů, i kompozita se pohybují na různých stupních adaptačního procesu. Nárůst komponentů cizího původu v současné češtině dobře reprezentují slovotvorné základy řeckého, latinského a anglického původu, které se v předchozích výkladových slovnících českého jazyka ve složeninách nevyskytovaly. Mnohé komponenty se objevují ve složeninách v jiných významech. Cizí komponenty se pak dostávají do naší slovní zásoby spolu se složeninami, jejichž jsou

součástí, a používají se dále k utváření nových slov jak ve spojení s jinými cizími komponenty, tak s komponenty domácími. Právě spojovatelnost cizích komponentů se slovtvornými základy domácími je podle J. Furdíka projevem jejich maximální slovtvorné adaptace do českého slovtvorného a lexikálního systému.¹

Hybridní složeniny s prvním komponentem domácím mají ve slovní zásobě poněkud jiné postavení. Jejich druhý komponent bývá již do značné míry do češtiny adaptován, a to po stránce výslovnosti a mnohdy též i pravopisné, morfologické a slovtvorné. Komponent se morfologicky adaptuje tím, že je začleněn do tvaroslovného systému češtiny užíváním koncovek v souladu s příslušným deklinačním vzorem, kam náleží. Slovtvorná adaptace probíhá připojením domácího sufixu ke kořeni takového komponentu. U adjektiv je morfologická adaptace podmíněna adaptací slovtvornou. Pokud k ní při přebírání adjektiva nebo adjektivního komponentu nedojde, zůstávají taková adjektiva nebo adjektivní komponenty nesklonné. Nastíněná vysoká schopnost kompozita začlenit se do jazykového systému češtiny byla zřejmě důvodem k vyšší akceptovatelnosti takových kompozit proti složeninám s prvním komponentem cizím.

V současné době je podnětem pro tvorbu hybridních složenin potřeba pojmenovat nové jevy především v oblasti odborného a poloodborného vyjadřování a rovněž nutnost aktualizace již vžitých prostředků v oblasti publicistické. Jejich vytváření velmi napomáhají tendence k internacionalizaci dnešní slovní zásoby a tendence k ekonomičnosti vyjadřování. Hybridní složeniny rozšiřují soubor slovtvorných prostředků cizího původu. Tyto prostředky vznikají zkrácením původního výrazu a následnou lexikalizací jejich významu. Každý jazykový prostředek se pak nachází na jiném stupni významové lexikalizace, každý jiným způsobem funguje jako motivující pro další slova, každý nedisponuje schopností být samostatnou lexikální jednotkou slovní zásoby.

3.5 Onomaziologická a slovtvorná stavba kompozit

Slovo složené lze vertikálně rozdělit na jeho formu a obsah. V horizontální rovině se složenina skládá ze slovtvorného základu a slovtvorného formantu. Kompozitum má vždy minimálně dva slovtvorné základy.

---

¹ Furdík, Juraj: *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*. Prešov: Náuka, 2004, s. 122.

U modifikačních determinativ první z nich představuje onomaziologickou bázi, druhý pak onomaziologický příznak; rozhraní mezi nimi ojedinele vyplňuje onomaziologický spoj. Základy mutačních determinativ se skládají pouze z onomaziologických příznaků, onomaziologická báze je buď vyjádřena slovotvorným sufixem, nebo stojí mimo rámec složeniny. Onomaziologická struktura determinativ je trojčlenná: zahrnuje onomaziologickou bázi (výchozí či výslednou), onomaziologický příznak a onomaziologický spoj.

Při tvoření koordinativ se pak skládají dvě onomaziologické báze, příznak není vyjádřen vůbec. Onomaziologický příznak není u koordinativ zastoupen, i přesto se P. Mitter (2006) domnívá, že onomaziologická struktura takových složenin je rovněž ternární. Vedle onomaziologických bází (výchozích) a onomaziologického spoje do struktury vstupuje rovněž onomaziologická báze výsledná.

Slovotvorným základem jsou v případě utváření složeného slova ta slova, příp. ty části slov výchozího víceslovného pojmenování, které jsou obsaženy ve slově složeném. Při vzniku juxtapozit je slovotvorným základem syntaktické spojení plnovýznamových slov, při utváření kompozit to jsou minimálně dva slovotvorné základy. Slovotvorným formantem se u kompozit rozumí pevný pořádek komponentů a sjednocující hlavní přízvuk. U juxtapozit též grafická celistvost slova, ta je pak u vlastních kompozit doplněna spojovacím morfémem a v rámci komplexních postupů pak dále doprovázena sufixem nebo změnou gramatické charakteristiky.

3.6 Slovtvorba a slovotvorná motivace

Slovtvorba a slovotvorná motivace jako její jádro plní ve slovní zásobě čtyři základní funkce: systemizační, integrační, kondenzační a adaptační. Kompozita vstupují přirozeně do slovotvorně-sémantických vztahů, které spoluvytvářejí jednotlivá slovotvorná hnízda, tím se naplňuje funkce systemizační. S ní je bezprostředně spjatá funkce integrační. Každé nově utvořené a nově přeжатé slovo (včetně kompozit) se začleňuje do slovní zásoby na základě (ne)vznikajících motivačních vztahů. Kondenzační funkce se pak realizuje u slov a komponentů přeжатých. Přeжатé kompozitum může být motivantem derivátu nebo dalšího kompozita. Takové kompozitum se touto adaptací zapojuje do domácího slovotvorného systému. Vytvářejí se tak nová (malá) slovotvorná hnízda. Projevem maximální slovotvorné adaptace komponentů cizího původu je jejich spojovatelnost s druhými komponenty domácími. Z podstaty kompozit domácích i

hybridních vyplývá, že se z hlediska domácího slovtvorného systému jedná o výrazy slovtvorně motivované. (Mitter, 2006, s. 55)

Kompozita jsou motivována volným syntagmatem nebo frazémem. Levá a pravá strana motivačního vztahu je v případě tvoření kompozit asymetrická. Levá strana se skládá vždy minimálně ze dvou lexikálních jednotek, které jsou jako motivační východisko spojené do syntagmatu. Na pravé straně je vždy jeden člen. Někdy může být složenina motivována vícenásobně – paralelně, alespoň dvěma syntagmaty zároveň. Taková paralelní motivace se objevuje u kompozit s dějovým substantivem nebo adjektivem ve funkci koncového komponentu. (Mitter, 2006, s. 55-56)

4 NEOLOGIE

Neologie je lexikální subdisciplínou věnující se otázce vzniku a užívání nových lexikálních jednotek, tzv. neologismů. Zájem o neologismy stoupá od konce 60. let, především pak v letech 70. se studium obohacuje primárně třemi směry. Zaprvé vystupuje hledisko slovtvorné (vznik a uplatnění slovtvorných typů a prostředků, které fungují jako nové), lexikologické (status neologismu ve slovní zásobě) a stylistické (důraz na individuální autorské neologismy a na stylové oblasti jejich uplatnění). V druhé řadě se na neologismy nazírá skrze sociolingvistickou problematiku, v řadě poslední se pak uvažuje o lexikografickém zpracování.

„Dynamika neologické slovní zásoby se projevuje v jejích pohybech. Zatímco část slovní zásoby může ztratit svůj dobový příznak novosti a přejde do centra slovní zásoby, začne být považována za bezpříznakovou, z jiných se poměrně rychle stanou historismy nebo archaismy. Nová jednotka ovšem není stabilní ani v centru slovní zásoby, ze kterého se rovněž může dostat na periferii a stát se historismem či archaismem. [...] různé jazykové kontakty společenství, vývoj technologií i myšlení lidí naznačuje, že nárůst nových lexikálních jednotek se zdaleka nebude zpomalovat.“ (Janovec, 2013, s. 130)

Kromě tvorby neologismů se současná slovní zásoba rozšiřuje také přejímáním slov z cizích jazyků. Svobodová (2007, s. 6) uvádí, že: „Přejímání slov z cizích jazyků je jedním z nejproduktivnějších způsobů obohacování současné české slovní zásoby. V souvislosti s progresivním vývojem různých vědních oborů, umění, sportu, obchodních styků a dalších oblastí se stává pro češtinu i pro mnohé další jazyky nezbytností rozšiřovat jejich slovní zásobu o mnoho nových lexikálních prvků z cizích jazyků.“ Proces

přejímání se děje v jazyce neustále, plynule, je přirozenou součástí jazykového vývoje. Nabídka jednoho jazyka odpovídá potřebě druhého jazyka. Jazyk je v oblasti přejímek zcela soběstačný, co je skutečně zapotřebí, si ponechá, a co není, to odvrhne. Přejímky se do jisté míry překrývají s internacionalismy, ty lze charakterizovat jako lexémy pocházející teprve z několika posledních staletí, ale tvořené ze základů starořeckých a latinských, nověji však také jako přejímky zvláště z angličtiny.

4.1 Termín neologismus

4.1.1 Synchronní a diachronní hledisko

Termín neologismus primárně označuje nové lexikální prostředky, které buď pojmenovávají nový jev skutečnosti, obohacují vyjadřovací prostředky jazyka, nebo ve stylistické rovině tvoří protiklad k archaismům a historismům. Markéta Ziková (2001a, s. 81-82) neologismy charakterizuje jako soubor lexikálních jednotek plnících specifické onomaziologické funkce, které stojí na periférii systému slovní zásoby a jejichž tvoření je specificky odlišné od tvoření ostatních jednotek systému. Jsou to jednotky individuálních jazykových promluv jednotlivých mluvčích. Jejich rys „novosti“ se může vztahovat jak k označovanému předmětu, tak i pocitu zvláštního či neobvyklého slova na straně uživatelů jazyka. Rozdíl ve vymezení neologismů je dán protikladem synchronního a diachronního přístupu. Z diachronního hlediska jsou považovány za neologické jednotky všechny, které dosud v jazyce neexistují, z hlediska synchronního ty lexikální jednotky, kterou jsou systémově neukotvené, vykazují jiné sémantické a formální vlastnosti, jiné stylové zařazení. Mají však možnost zařadit se do slovní zásoby, dostat se z periferie do centra lexikonu, jsou perspektivními lexikálními jednotkami. Perspektivní lexikální jednotky charakterizuje jednak průhledná slovtvorná motivace, jednak pravidelná utvářenost. Jejich perspektiva souvisí s prediktabilitou lexikálního významu a bezkontextovou srozumitelností. Lexikální jednotky s menší stupněm nápadnosti se spíše lexikalizují než jednotky nápadné. Existuje přímá úměra mezi pravidelností slovtvorné struktury a schopností lexikalizace, ta však neplatí absolutně – perspektivní lexikální jednotkou mohou být i tzv. lexikální inovace. Diachronní hledisko velmi napomáhá vzniku lexikografických příruček. Pohlíží na neologismy z hlediska poměru vůči slovní zásobě existující ve zkoumaném období. Za nové jednotky jsou považovány takové, které nezaujímají žádné postavení v systému slovní zásoby předcházejícího období.

Diachronní pohled ovšem naráží u revitalizovaných lexikálních jednotek, s nimiž pak úzce souvisí hledisko účinnosti a (dobové) platnosti neologických jednotek.

4.1.2 Parasystémový charakter neologismů

Markéta Ziková (2001a, s. 83-89) charakterizuje neologismy jako jednotky parasystémové. Vznik neologických pojmenování probíhá buď principem analogie, nebo principem anomálie. Buď se jednotky rozmnoží analogicky podle dosavadních slovtvorných postupů, nebo vznikají jednotky periferní, nové, obsahující anomalizující tendence. Pravděpodobnost přesunu nové lexikální jednotky do centra je úměrná míře tvorby dle slovtvorných pravidel v systému už existujících. Jednotky s porušením slovtvorných postupů a pravidel lze rozdělit podle povahy takového porušení na dvě skupiny: jednotky pouze vybočující z normy a jednotky normu porušující. Porušení normy následně vede ke strukturní změně. V jazyce se tak ustalují nové strukturní a slovtvorné typy. Konkrétní lexikální jednotky, které tyto typy realizují v textu nazýváme lexikálními inovacemi. Ty se pak mohou stát modely pro tvorbu dalších pojmenování. Systematické využívání takových periferních slovtvorných postupů (neproduktivních či okrajových) a tvoření podle strukturních modelů dosud nepopsaných; toto celkové vybočení z normy fungujícího slovtvorného systému je charakteristickým rysem parasystému, sekundární soustavy vzniklé na pozadí základního systému. Chápeme-li tedy neologismy jako soubor lexikálních jednotek na periférii slovní zásoby, které vznikly vyvoláním specifických onomaziologických potřeb a užitím okrajových a neproduktivních slovtvorných prostředků, pak tyto jednotky také tvoří parasystém. Jednotky parasystému spojují především specifické onomaziologické funkce: buď pojmenovávají nové, v jazyce dosud onomaziologicky nezformované skutečnosti (neologismy denotativní), nebo představují novou strukturaci v jazyce již pojmenovaného jevu (neologismy transnominativní). Pro parasystémové tvoření je typické aktivizování periferních slovtvorných prostředků a postupů, utváření nových prostředků a výsledný podíl na tvorbě jen určitých okruhů pojmenování. Parasystém ovšem využívá i svých vlastních slovtvorných pravidel – využívá periferní slovtvorné prostředky a typy, které se mimo rámec parasystému nevyskytují, nebo jen omezeně. Znaky takového parasystémového tvoření neologismů jsou například neobvyklé sufixy -oš, -ouš, -ovač; donedávna netypický typ kompozit S-(K)-S; nepravidelné slovtvorné způsoby (abreviace s derivací, abreviace s kompozicí); porušování základních slovtvorných vztahů (vztah motivující – motivovaná jednotka porušen motivující

jednotkou nelexikální povahy nebo jednotkou ve formě frazému). Mezi nejznámější typy slovotvorných inovací (lexikálních jednotek neologického parasystému a s povahou zákonité strukturní změny) patří vznik nového slovotvorného modelu (afixální kompozita) a ustálení nového slovotvorného typu (slovotvorný typ desubstantivních názvů prostředků se sufixem *-ovač*).

4.1.3 Dvojí vymezení neologismů

Neologismy lze vymežit dvojitým způsobem. Šíře pojeté vymezení umožňuje pohlížet na neologismy z několika různých úhlů. Systémové hledisko takto vyděluje každou novou lexikální jednotku, z hlediska využití tak chápeme reprodukci jednotek a následný vznik aktuálních řečových formací. Onomaziologický náhled tak chápe nová pojmenování, zatímco sémaziologický i nové významy, neosémantismy. Časové kritérium zahrnuje jak údaj prvního výskytu, tak i uživatelské hodnocení slov. Sociolingvistika nazírá na nové lexémy jako na jednotky motivované sociálními, společenskými a vyjadřovacími potřebami. Konfrontační přístup zkoumá vyrovnávání struktur jazyků geneticky příbuzných, kterého je dosaženo průnikem lexikálních prvků z jednoho jazyka do druhého, ty mají buď charakter slov přejatých, nebo se uplatňují jako model pro tvoření dalších pojmenování. Psycholingvistika hledí na významové změny interpretované asociačními procesy. V centru pozornosti psychologie a psychiatrie stojí dětské neologismy individuální (v rámci osvojování jazyka) a tzv. patologické neologismy (útvary produkované osobami s psychicky narušenými funkcemi myšlení i řeči).

Užší pojetí pak vymezuje novotvary jako ty jednotky, které jsou utvořeny systémově a mají perspektivu se zařadit do centra slovní zásoby. Označujeme je jako vlastní neologismy. Upřednostňovány jsou lexémy jednoslovné před víceslovnými. Novost je pojímána ve vztahu k existujícím jednotkám z hlediska funkčně systémového, komunikačního a stylistického. Jejich rozsah užití není omezen pouze na určité komunikační situace, naopak proniká do jazykového povědomí všech mluvčích. Tato systémovost má pochopitelně i své výjimky. Vyskytují se i anomální lexikální jednotky, které obsahují neproduktivní či neexistující morfémy, hláskové struktury či neobvyklé slovotvorné procesy. Charakterizuje je rovněž přináležitost ke konkrétnímu komunikátu, velká míra hodnocení a v neposlední řadě i fantazie a jazyková kreativita autora. Mezi tyto jednotky řadíme okazionalizmy, autorská slova, případně i potenciální lexémy. Motivací k neologismům mohou být i vnitrojazykové faktory: tendence k symetrii lexikální formy a významu, odstranění variant, významová a stylistická diferenciac

lexikálních jednotek apod. D. Svobodová (2007, s. 22) upozorňuje na problém v subjektivním názoru na takové vymezení. Nikdy neznáme okamžitý stav, nemůžeme říci, které slovo právě teď vzniklo nebo bylo nově přejato. Jako neologismus tak hodnotíme pojmenování, od jehož vzniku či přejetí nás dělí nepřilíš dlouhý časový odstup. Z genetického hlediska můžeme pojmenovací jednotky s rysem novosti rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří jednotky, které pojmenovávají nový myšlenkový obsah novou formou (vlastní neologismy). V jejím rámci pak vydělujeme ty lexémy, které pojmenovávají příznak mutačně, ty, které doplňují obsah základního slova novým znakem a ty, které mění jev původně závislý na substanci na jev samostatně existující. V druhém souboru se nachází jednotky, které pojmenovávají nový obsah, z hlediska formy jsou ale nepříznačové (např. víceslovná pojmenování a neosémantismy). Poslední skupina stmeluje výrazy, které nově zpracovávají již dříve pojmenovaný obsah. Lexémy se liší útvárovou nebo stylovou příslušností, vznikají často unverbizací či úpravou fundujícího slova; tvoří se z jiných útvarů morfologickými postupy (slovotvorné neologismy).

4.2 Vlastní neologismy

Vlastní neologismy jsou charakteristické svou průbojností z okraje slovní zásoby do jejího centra. Vykazují obecné zásady jak spisovného vyjadřování, tak i běžné mluvy. Soubor vlastních novotvarů je vcelku rozmanitý. Obsahuje v zásadě všechny útvary, které lze v jazyce zkonstruovat. Velkým podílem jsou zastoupena právě kompozita, deriváty a přejímky. Do tohoto rámce slovotvorných forem přispívají i abreviatury, abreviační útvary a víceslovná pojmenování. Rovněž se sem řadí i výsledky překrucování a mechanického krácení slov nebo slovotvorné kontaminace, a to i přes jejich dosavadní přináležitost spíše ke slangům. Vlastní neologismy se objevují v textech rozličného charakteru. Liší se ovšem míra jejich zastoupení v daných jazykových útvarech. Nejvýraznějším zdrojem jsou texty publicistické a mediální, podstatně méně pak pronikají neologismy do textů uměleckých, odborných a běžně mluvených. Mediálnost zaručuje průnik jednotek původně vázaných na komunikační situace. Prostředky běžně mluveného jazyka jsou také hojně využity v publicistice, přičemž se stávají zdrojem vzniku publicismů a okazionalismů. Takto využívané jsou nejen jednotky jednoslovné či víceslovné, ale i sousloví a frazémy.

4.3 Neosémantismy

Neosémantismy lze chápat jako protiklad vůči neologismům vzniklým slovotvornými procesy. Neosémantizačním procesem procházejí především lexikální jednotky jednoslovné. Vznik sémantických neologismů bývá zpravidla motivován potřebou autora pojmenovat nové skutečnosti nebo z určitých důvodů najít výstižnější formu vyjádření dané skutečnosti, to je pak doprovázeno jakýmsi ozvláštňením daného komunikátu. Jádrem motivace může být i rozšíření významu kalku, jehož význam se v původním jiném jazyce rozšíří a následně přiřadí k sémům lexikální jednotky v jazyce českém.

Změnu či přehodnocení takovýchto neologismů provází některé sémantické procesy: metafora, metonymie a personifikace. Personifikační neosémantizace postihuje i vlastní jména a přezdívky konkrétních osob, jejichž typické povahové vlastnosti či charakteristický vzhled dávají podnět ke vzniku apelativního pojmenování. Ta se pak pod vlivem široce zobecněného významu nepíší s velkým počátečním písmenem. Ojediněle jsou doloženy i případy apelativizace typonym.

„Neosémantizační procesy jsou jedním z nejzřetelnějších projevů změny saussurovské hodnoty jazykového znaku.“ (Janovec, 2013, s. 111) L. Janovec zde dále uvádí, že hodnota jazykového znaku se nejen podílí na dotváření významu, zároveň ale i význam přesahuje. Konstituuje se teprve v souvislosti s jinými znaky, s nimiž lze daný znak srovnat. Proměny hodnoty úzce souvisí právě se vznikem nových slov, především neosémantismů. Nové slovo nabývá dalších sémantických rysů, čímž nutně vstupuje do jiných paradigmatických a syntagmatických vztahů s ostatními znaky. Jazykovému znaku jsou otevřeny nové kolokační a valenční možnosti, může být motivací ke vzniku nových slov, slovotvorných řad a hnízd. Takto dochází k dalším a dalším neustálým proměnám jazykového znaku.

4.4 Okazionalismy, autorská slova, potenciální lexémy

Okazionalními výrazy jsou jednotky básnické, individuální, stylistické, frekvenčně řídké a pojmenování bez zřetele pronikání do slovní zásoby. Mezi ostatními novými pojmenováními mají zvláštní postavení a vůči ustáleným jednotkám slovní zásoby specifický vztah. Vynikají rysy jedinství, náhodnosti a nahodilosti. Při tvoření se buď přimykají k slovotvornými modelům vysoce neproduktivním, nebo tvoří vlastní okazionalní modely. Označují individuální představu mluvčího, často s přidáním jeho citových či hodnotících postojů. Užití okazionalizmů je jednorázové, vázané na jeden jediný kontext nebo promluvu, při nichž vznikají a které napomáhají k pochopení jejich

lexikálního významu (vázaného na jediný označovaný předmět). Vynikají jak svou lexikální realizací, tak i užitými slovotvornými prostředky. Okazionální jednotky zpravidla dělíme na vlastní okazionalismy, potenciální lexémy a autorská slova.

Vlastní okazionální jednotky jsou vytvářeny příležitostně, nahodile a neplánovaně. Slouží k ozvláštňení a aktualizace konkrétní komunikační situace, v níž byly použity. Autor při produkci využívá neproduktivní a neobvyklé slovotvorné prostředky (okrajově užívané přípony a sufixoidy), a to mnohdy v jim nenáležitém významu. Tím je obvykle zaručena nemožnost odvodit slovotvorný význam dané jednotky.

Slova potenciální využívají při svém tvoření již existující lexikální jednotky, jejich slovotvorné modely a prázdná místa v slovotvorných hnízdech. Potenciální výrazy jsou spíše nepravděpodobné než naopak. Jejich užití často bývá pouhou formou možného konkurenčního pojmenování významů s již existující slovní formou. Mezi potenciální slova neřadíme výrazy vznikající zcela nezáměrně a mylně, či lexikální prostředky dětské řeči. Jsou to jen kreativní jednotky produktora s omezenou znalostí konvencionalizované slovní zásoby.

Poslední typ představují slova autorská. Vyskytují se především v textech uměleckých, a proto známe autora jak celého sdělení, tak i konkrétního výrazu. Autorská slova zcela odpovídají produktorovu záměru obohatit poetické sdělení ve stejném estetickém duchu jako jejich textové okolí.

4.5 Neofrazeologismy

K obohacování slovní zásoby přispívají i inovovaná sdružená pojmenování a frazeologické lexikální jednotky. Vznik takových jednotek je ovšem výrazně pomalejší, neboť si po určitou dobu konkurují mnohé varianty frazémů, než dojde k jejich úplné stabilizaci. Do povědomí uživatelů jazyka se dostávají díky médiím a publicistice. Příkladným zdrojem mohou být rovněž české i cizí filmy, reklamy, písně a další žánry primárně mluvených mediálních textů. Jedná se o citátové výrazy, tzv. hlášky, které jsou zachyceny a následně vyňaty z konkrétní situace. Frazémy mohou mít svůj původ i v cizích jazycích, z nichž jsou kalkovány či polokalkovány. Pocházejí z nejrůznějších komunikačních oblastí české jazyka, v současné době jsou příkladem sportovní a ekonomické texty. Okazionální frazémy jsou pouhými aktualizacemi frazémů již existujících pro účely nového textu. Zavedené frazeologické jednotky mohou stát v základu ke vzniku dalších frazémů nebo mnoha jeho dalších variant a odvozenin.

Vznikají tak rozsáhlá frazeologická slovtvorná hnízda. Mohou být i základem pro jednoslovné jednotky, takové lexémy jsou však víceméně okazionální.

4.6 Slovtvorné neologismy

Strukturní neologismy jsou slova zakládající se na již existující slovní zásobě. Vznikají odvozováním, skládáním či zkracováním původních slov. V české slovtvorbě je sice nejzákladnějším způsobem derivace, nicméně v posledních letech se zvyšuje využití kompozice. Právě neologismy jsou často dokladem kompozičního způsobu tvoření slov, především při tvoření hybridních složenin. K jistému posunu dochází i při abreviaci, soubor abreviátů je neustále rozšiřován o osamostatněné komponenty z původních kompozit. Tyto členy pak jako nesklonná adjektiva zejména plní funkci atributu u substantiv.

Mezi derivovanými neologismy se objevují pouze ty derivační typy, které vytvářejí substantiva, adjektiva, verba a sekundárně i adverbia, tedy ta slova, jež odrážejí potřeby inovace lexikální zásoby.

Odvozování sloves je podmíněno jejich zařazením k určitému konjugačnímu typu, musí bezpodmínečně reflektovat flexi. Jsou motivovány substantivy, adjektivy nebo jinými verby.

Motivanty vzniku podstatných jmen bývají verba, substantiva, částečně i adjektiva. Derivací se tvoří především činitelská jména pojmenovávající nové činnosti a děje, konatelská jména jsou pak založena spíše na již existujících základech. Oblibě se těší rovněž tvoření pojmenování osob podle značky auta, k níž mají nějaký vztah. V současnosti je velice produktivní apelativizace vlastních jmen osobností příslušných k politické scéně či veřejně známému společenství vůbec. Odvozování substantiv je charakteristické svou nestabilitou a častými lexikálními změnami. Mluvčí využívají více než jednu fixovanou formu slova, existuje více variant daných množstvím slovtvorných sufixů. Předponové tvoření slov využívá jak domácích, tak i cizích prefixů, a to včetně těch, které nelze jednoznačně morfematically zařadit mezi předpony (tzv. prefixoidy).

Derivovaná adjektiva vznikají od sloves, jiných adjektiv a od substantiv. Deverbální adjektiva respektují slovtvorný model verbálních adjektiv. Desubstantivní adjektiva zahrnující především vztahová přídavná jména vznikají standardními slovtvornými prostředky. Zajímavá je tendence využití koncovky *-í*, která primárně tvoří přivlastňovací adjektiva od pojmenování zvířat, k vytvoření adjektiv od pojmenování nových technologií a produktů s nimi souvisejících. U jakostních přídavných jmen vyniká sufix

-oidní, přiklání se nejen k cizím, ale i k domácím základům a vyjadřuje význam podobnosti.

Adverbiální novotvary nereagují tak rychle na potřeby nového pojmenování jako ostatní výše zmíněné slovní druhy. Tvoří se klasickou sadou slovtvorných sufixů *-o*, *-e/-ě*, *-y*. Prosazuje se sufix *-mo* a prefixálně-sufixální tvoření pomocí izolovaného *po* a *-u*.

V neologické vrstvě slovní zásoby postupně nabývá na významu kompozice. Předně hybridní skládání slov, při němž se často spojují takové komponenty, které nelze charakterizovat jako samostatně fungující lexémy. Tyto jednotky označované jako afixoidy mohou být domácího i cizího původu. Jejich sporné vymezení je dáno tím, že jejich částečně oslabený význam je však natolik silný, že po vymanění ze základní vazby může komponent stát izolovaně od lexikální jednotky. Afixoidy lze dělit na prefixoidy, sufixoidy a radixoidy. Mezi běžné prefixoidy patří internacionální morfémy *sex(y)-*, *ultra-*, *video-*, *pseudo-*, *promo-*, české morfémy *rádoby-*, *taky-*, *lži-*, *skoro-*, *mezi-* a další. Užívanými sufixoidy jsou: *-man(iak)*, *-manie/-mánie*, *-holik*, *-holismus*, *-holictví*, *-fil*, *-filie*, *-fob(ik)*, *-fobie*, *-terapie*, *-log*, *-logie*, *-krat*, *-kracie*, *-téka*, *-gate*, *-land*, *-lend*, *-stán* a české *-mil*, *-mílec*. Mnoho takových afixoidně tvořených slov patří mezi okazionální jednotky, přesto však vynikají vysokou mírou produktivity kompozičního slovtvorného postupu.

Předností abreviačního tvoření slov je především ekonomičnost jazykového vyjadřování a zvýšení přehlednosti textu. Zkracování úzce souvisí s již zmíněnými prefixoidy, neboť tak vznikají jednotky pojmenovávající stejný sémantický obsah.

5 VÝZKUM

Praktická část této bakalářské práce je zaměřena na excerpci neologických kompozit s prvním členem číslovkového původu. K výběru těchto lexikálních jednotek byly stanoveny dva zdroje, které spolu ve výsledku velmi úzce souvisí. Dle původního zadání měla být slova složená abstrahována primárně z obou dílů publikace *Nová slova v češtině*, tedy *Slovníku neologizmů 1* a *2*. V konečném materiálu však zcela převažují lexémy čerpané ze zdroje druhého, z neologické databáze Neomat. Následující výklad nastiňuje vzájemnou provázanost těchto zdrojů a dokládá výslednou převahu neologického materiálu získaného z databáze Neomat.

Novočeský lexikální archiv oslavil v roce 2011 stoleté výročí. Průběh jeho vývoje od samého počátku, tedy od roku 1911, shrnuje Hana Goláňová ve svém článku v periodiku *Slovo a slovesnost* (Goláňová, 2011, s. 287-300). Goláňová popisuje budování neologického archivu, na nějž se začalo pomýšlet při získávání lexikálního materiálu v letech 1991 a 1992 jako doplňujícího pro vznik eventuálního suplementu k SSJČ. Cíleně ovšem archiv vznikal až od roku 1993, kdy byla zahájena příprava grantového projektu *Popis nové slovní zásoby s využitím počítačové techniky* (1994-1996), jehož vedoucím se stala O. Martinová. Excerpce neologismů měla být následně lexikograficky zpracována, pomýšlelo se na slovník speciální, tudíž již samotné shromažďování materiálu mělo propracovanou teoretickou koncepci. Registrace lexikálních jednotek podléhala stanoveným podmínkám a jejich záznam pak nutně obsahoval požadované údaje a charakteristiky. Čerpalo se ze všech funkčních stylů, z publicistiky, z beletrie, z překladové literatury, také z mluvených projevů, populárně-odborné literatury, učebních textů a informačních letáků. Neologická databáze byla postupně doplňována novým lexikálním materiálem i v průběhu následných dvou grantových projektů týkajících se neologismů a internacionalismů. Uvedený soubor lexikálního materiálu dal vzniknout dvěma slovníkům neologismů – *Nová slova v češtině: Slovník neologismů 1*, *Nová slova v češtině: Slovník neologismů 2* a rovněž sborníku statí *Neologizmy v dnešní češtině*. V současnosti nový elektronický lexikální archiv zahrnuje dvě databáze: excerpční databázi (EDA), obsahující neologický lexikální archiv (Archiv 1) a archiv lexikální dynamiky (Archiv 2), a excerpční oborovou databázi (ODE)

5.1 Neomat

Počátky elektronicky ukládané neologické excerpce spadají do začátku 90. let 20. století, první záznamy pocházejí z listopadu 1991. V rámci grantu *Popis nové slovní zásoby* se začal z této excerpce vytvářet neologický archiv. Současně s ním probíhal výzkum neologické slovní zásoby pro přípravu speciálního slovníku neologismů. V centru pozornosti stála především nová slova, nové významy, nové víceslovné jednotky a také nová spojitelnost. Stranou nezůstala i slova starší, zatím nezpracovaná ve výkladových slovnících. Budování neologické databáze následně podpořily dva grantové projekty: *Systémotvorné procesy neologismů v současné češtině* (1998-2000) a *Internacionalizmy v nové slovní zásobě češtiny* (2001-2003). Excerpce zasáhla texty všech funkčních stylů, nejvíce publicistické, méně pak beletristické a texty literatury překladové. Velmi

důležitou roli při sběru materiálu hrály sociolingvistické aspekty. Přihlíželo se k věkové diferenciaci (texty pro mládež), k dobově aktuálním tématům (ekologie, životní styl apod.), k rozmanitosti zájmového prostředí a k územní rozrůzněnosti (regionální tisk). Tento neologický materiál, zahrnující období 1991-2005 byl využit pro zpracování obou slovníků neologismů – *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1* (1998) a *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 2* (2004) a také při tvorbě sborníku *Neologizmy v dnešní češtině* (2005).

Druhá část elektronického archivu Neomat, zahrnující sběr od roku 2005, je koncipována širěji, jako archiv lexikální dynamiky (registrující i nové slovesné vazby, posuny ve stylovém hodnocení slov apod.). Archiv je neustále doplňován; pro sběr lexikálního materiálu se aktivně využívají elektronické textové archivy a internetové zdroje. Zpřístupňování neologického archivu probíhalo po etapách: v roce 2011 bylo zveřejněno více než sto tisíc hesel, v roce 2013 dvě stě tisíc hesel. Od září roku 2015 je neologický archiv Neomat plně zpřístupněn jak laické, tak odborné veřejnosti. Aktualizován je v pravidelných týdenních intervalech.

5.2 Nová slova v češtině

5.2.1 Slovník neologismů 1

Slovník *Nová slova v češtině* se od slovníků, které popisují standardní, ustálenou slovní zásobu, liší tím, že zaznamenává novou, dynamickou vrstvu slovní zásoby. Pro její stanovení se vychází z nového lexikálního materiálu z období 1985-1995, s drobnými přesahy mimo tento stanovený rámec vzhledem k povaze vzniku, šíření a užívání nových lexikálních forem v současné češtině.

Nová slova v češtině není slovníkem vyčerpávajícím. Přes vysoký počet vykládaných hesel (asi 4591) založených na kartotéce čítající přes 70 tisíc záznamů nezachycuje vše nové. Vzhledem k naznačenému charakteru nového lexika není tento slovník slovníkem normativním. Přesto však slovníky nových slov hrají jistou úlohu nejen při přetváření jazykové normy, ale i při její stabilizaci. Z toho se také vychází při podávání pravopisných podob, při uvádění informací o výslovnosti a při podávání tvaroslovných údajů – dává se přednost komentovanému popisu před strohými značkami.

První rukopisná verze slovníku byla vytvořena v Ústavu pro jazyk český AV ČR řešitelským týmem grantu *Popis nové slovní zásoby s využitím počítačové techniky* (1994-1996). Členy řešitelského týmu byli O. Martincová, V. Mejstřík, V. Holubová, A.

Rangelová, Z. Tichá, M. Voborská, Z. Opavská, V. Schmiedtová, I. Tintěrová, J. Světlá a R. Blatná. Včetně dalších nezmiňovaných pomocníků při shromažďování nového lexikálního materiálu.

Materiálovou základnu tvořily zejména noviny a časopisy (především období 1991-1996) a částečně také mluvené projevy zaznamenávané z televizního a rozhlasového vysílání. Stanovení novinových a časopiseckých zdrojů podléhalo faktům jako sledovanost, výše nákladu, tematické zaměření na jednotlivé oblasti společenského života či širší zájmové oblasti a teritoriální rozdíly v oblastních novinách. Do excerpce byly zařazeny také informační materiály: letáky, prospekty, inzertní noviny apod. Prováděla se excerpce vybraných titulů beletrie včetně překladové. Pro vybrané obory (výpočetní technika, ekologie aj.) se excerpovala také populárně-odborná literatura a učební texty. V poslední fázi zpracování slovníkového rukopisu se stal zdrojem i internet.

Výběr hesel byl proveden z cíleně budované lexikální databáze a vycházel z několika kritérií. Byla zařazena slova ze současné spisovné komunikace (rozmezí let 1985-1995), ze sféry publicistické, odborné, administrativní, umělecké a sloužící k běžnému dorozumívání. Zaznamenány byly jak jednotky jednoslovné, tak víceslovné, jak jednotky rozšířené, tak i jednorázově užitá, pokud byly dokladem jisté vývojové tendence. Hesla byla následně porovnávána s dosavadními slovníky současné spisovné češtiny, se speciálními jazykovými slovníky, i oborovými a encyklopedickými slovníky a s materiálem uloženým v lexikálním archivu ÚJČ.

5.2.2 Slovník neologizmů 2

Tento slovník chronologicky navazuje na svého předchůdce, na díl první. Nová slova v češtině 2 vychází z materiálu z následujícího období, tj. z let 1996-2002 (opět s drobnými přesahy mimo tento uvedený časový rámeček).

Porovnáním obou dílů se ukazuje, že mezi oběma vrstvami slovní zásoby existují pevné vazby. K mnohým neologizmům z předchozího období se dotvořila další nová odvozená slova. U značného počtu neologizmů se jejich významová stránka obohatila o nové významy. U jiných neologizmů se jejich užívání rozšířilo do dalších komunikačních sfér. Tato kontinuita lexikálních procesů tvoří jeden z charakteristických rysů nové slovní zásoby podávané ve slovníku SN 2. V tomto druhém díle se rovněž vyjevují mnohem výraznější a intenzivnější změny ve slovní zásobě češtiny, než jak tomu bylo v předcházejícím období. Začíná se hojně přejímat

z angličtiny, zrychluje se šíření slov z profesního a slangového prostředí. K adaptaci přejímek se využívá slovtvorného systému češtiny, často se k nim vytváří domácí protějšky. Nápadné se stává i zvýšení produkce neuzuálních, příležitostných slov. Nová slovní zásoba je tedy nesourodá, nehomogenní. Na jedné straně stojí výrazy související s novými formami komunikace, zejména s využíváním internetu, s rozvojem výpočetní techniky, bankovníctví, finančnictví, marketingu, reklamy aj. Na straně druhé pak existují slova, která jsou obrazem dobového životního stylu, aktuálního dění na politické scéně, i slova tvořená a užívaná příležitostně. Mnohá slova jsou však formálně i významově nehotová. Některé neologizmy mají variantní podoby, jindy se zase užívá několik synonymních názvů bez výrazného stylového či komunikačního rozlišení pro jeden a týž obsah.

Lexikální materiál pro slovník *Nová slova v češtině 2* byl shromažďován v Ústavu pro jazyk český AV ČR během grantu *Systémotvorné procesy neologizmů* č.

AOO61803/1998; dále byl pořizován v rámci ústavního úkolu lexikograficko-terminologického oddělení Ústavu pro jazyk český. Dílčím způsobem se na shromažďování nového lexikálního materiálu podíleli také studenti z Pedagogické fakulty UK.

Materiál byl čerpán zejména z novin a časopisů (1996-2002), částečně také z mluvených projevů zaznamenaných z televizního a rozhlasového vysílání. Novinové a časopisecké zdroje byly stanoveny s ohledem na jejich sledovanost, tematické zaměření na jednotlivé oblasti společenského života či širší zájmové oblasti. Excerpovalo se též z informačních materiálů: letáků, prospektů, inzertních novin apod. Jako zdroj sloužila i domácí a překladová beletrie, populárně-odborná literatura a učební texty. Velké množství materiálu bylo pořízeno prostřednictvím internetu. Výběr heslových jednotek probíhal zcela shodně s prvním dílem. Stejným způsobem se přistupovalo i porovnávání hesel s jinými existujícími slovníky, nové ovšem bylo srovnání vybraných hesel z hlediska frekvence a datace s počítačově uloženými texty Českého národního korpusu, budovaného v Ústavu Českého národního korpusu na FF UK. Mezi novou lexikální vrstvou zachycenou v SN 1 a novou slovní zásobou podávanou v SN 2 existují bohaté významové, slovtvorné vztahy a souvislosti.

5.3 Excerpce dat

Výběr lexikálních jednotek pro vlastní výzkum, které bylo možno zařadit do výsledné pracovní tabulky, probíhal v únoru 2018. Nejprve ovšem byly stanoveny lexémy

číslovek s určitým kvantitativním významem. Rozsah by měl pokrýt škálu od 1 do 99, dále pak po násobcích sta. Vzhledem k dostupnosti obou zdrojů prostřednictvím internetu byla možná elektronická excerpce. Postupně byly zadávány alomorfy základových slov primárních druhů numeralií – základních, druhových, souborových, řadových a násobných. Například pro kvantitativní význam rovný jedné vypadalo zadávání takto: *jeden**, *jedna**, *jedno**, *prv**. Výsledný seznam pochopitelně nepokryl původní rozpětí, nicméně ho lze považovat za dosti reprezentativní. Každá zachycená složenina tedy obsahuje jeden z následujících číselných komponentů: *jedno-*, *jedenapůl-*, *prvně-/prvo-*, *dvoj-/dvou-*, *dvouapůl-*, *druho-*, *troj-/tří-*, *třeti-*, *čtyř-*, *čtver-*, *pěti-* a *pětko-*, *šesti-*, *šesto-*, *sedmi-*, *osmi-*, *deseti-*, *jedenácti-*, *šestnácti-*, *sto-*, *tisíci-*, *čtvrt-*, *tříčtvrtě-*, *osmino-*. Komponent *půl* nebyl do excerpce zařazen. Vycházeli jsme mj. z vymezení jeho sémantiky v PSJČ; tento slovník charakterizuje morfém *polo-* jako předponu vyjadřující neplnost, neúplnost, částečnost, přibližnost. SSJČ jej pak charakterizuje jako první část složených slov s dvojitým významem: napůl, zpola, částečně, v neúplné platnosti, nebo poloviční, polovina. Složená slova z obou zdrojů byla následně sloučena do jedné excelové tabulky. Seznam prošel důkladnou eliminací slov odvozených, nevzniklých primárně postupem kompozičním, nýbrž derivačním z kompozita jiného. To znamená, že pokud určité kompozitum mohlo mít za své slovo fundující/motivující kompozitum jiné (reálně v jazyce existující), pak bylo ze seznamu vyškrtáno. Nezařazujeme tedy například lexémy *dvojkolejně* a *dvojkolejnost*, které vznikly pouhou derivací kompozita *dvojkolejný*. Při nejasném směru fundace/motivace přihlížíme k vlastnímu užití daného slova, např. lexém *čtvrkolečko* nepovažujeme za derivát kompozita *čtvrkolo* vzhledem k jeho významu „čtvrt kolečka cibule“. Tento definitivní seznam utvořil první dva sloupce pracovní tabulky, pro názornost byla slova rozdělena dle zdrojů (Neomat – sloupec A, SN 1, 2 – sloupec B). Tabulka byla rozšířena následnou analýzou získaných dat. Sloupce C a D obsahují prostý údaj o počtu výskytů a roce záznamu daného lexému. Ten byl vždy součástí určitého textu, na jehož základě byla stanovena tematická oblast (sloupec E) užití kompozita. Vlastní výzkum je pak zejména odražen ve sloupcích následujících: slovní druh kompozita (sloupec F), slovtvorný způsob vytvoření kompozita (sloupec G), syntakticko-sémantický vztah mezi členy kompozita (sloupec H), onomaziologická kategorie pojmu (sloupec I), druh číslovky ve funkci prvního členu kompozita (sloupec J), číslovkový lexém s kvantitativním významem (sloupec K), morfémové varianty prvního komponentu (sloupec L), zda je slovo hybridním kompozitem (sloupec M), počítaný

předmět, tj. zadní člen kompozita (sloupec N) a zda výsledná složenina příznaková z pragmatického hlediska (sloupec O). V excelové tabulce byly názvy sloupců dle potřeby upraveny či zkráceny. Vzhledem k nutnosti zaznamenání širšího kontextu u příznakových kompozit byl vytvořen druhý list. Ten obsahuje pouze tato významově specifická kompozita, tematickou oblast jejich užití a zkrácený úryvek textu, z něhož byla excerpována.

V následném popisu jsou užitá kompozita z velké části výběrová, vyčerpávající výčet obsahují pouze ty číslovkové komponenty, jejichž skupiny netvoří více jak deset lexikálních jednotek. Odkazují tedy primárně na excelovou tabulku (viz příloha), která je vzhledem k zaznamenaným výsledkům jistě názornější a přehlednější. Popis skupin kompozit obsahující tentýž komponent prakticky vychází z řazení jednotlivých sloupců v tabulce. První odstavec shrnuje počty výskytů kompozit, časové vymezení jejich záznamů a zastoupení v úzu. Druhý odstavec se věnuje gramatické charakteristice – slovním druhům kompozit, slovtvornému způsobu kompozit a sémanticko-syntaktickému vztahu mezi jejich členy, morfologické charakteristice číslovkových členů a jazykovému původu koncových komponentů. Ve třetím odstavci je zaznamenána případná příznakovost výsledných kompozit.

6 UPLATNĚNÍ ČÍSLOVEK JAKO ČLENŮ KOMPOZITA

6.1 Kompozita s prvním komponentem *jedno-*

Kompozita s tímto komponentem tvoří velkou skupinu více než sto padesáti lexémů. Dvaadvacet z nich bylo hesly ve slovníku neologismů (např. *jednoatestovaný*, *jednocestný*, *jednoeuro*, *jednotlačítkový*). Převažují spíše nízkofrekvenční výskyty s počtem záznamů od jedné do deseti. Nadprůměrně užitými byly složeniny *jednoklávesový*, *jednokriteriální* (obě 11 výskytů), *jednomužný* (12 výskytů), *jednohubka* a *jednoosobní/jednoosobový* (obě 13 výskytů) a *jednobarevný* (36 výskytů). Časové mezníky představují kompozita *jednodimenzionální* (z roku 1991), *jednobarevný*, *jednodílný*, *jednospřeží* (všechna z roku 1992) a *jednofotonový*, *jednopolární*, *jednopsádkový*, *jednorychlostní*, *jednouličkový* (všechna z roku 2017). Více než desetileté rozmezí je charakteristické pro složeniny *jednobarevný*, *jednoblok*, *jednocestný*, *jednodřez*, *jednohubka*, *jednookruhový*, *jednooký*, *jednoosobový*, *jednopolární*, *jednostranický* a *jednotunerový*. Tematické oblasti zastupuje kultura

(*jednoalbum, jednodabing, jednohitový*), společnost (*jednočetný, jednochlapový, jednokariérový*), ekonomika (*jednobilanční, jednolicence, jednoplatformní*), politika (*jednoideologický, jednomandátový, jednopilířový*). Mnoho výrazů přináleží do oblasti techniky a elektrotechniky (*jednoaplikační, jednodřez, jednodotkový, jednoklávesový, jednoplášťový, jednotrupový, jednoválec*). Novými sportovními pojmenováními jsou například *jednoblok, jednodámský, jednokolo, jednolyže, jednoručka, jednostopa*. Vědních disciplín se dotýkají kompozita *jednoatestovaný, jednobuněčný, jednodenní, jednodomý, jednopolární, jednouplodící*. Nechybí ani zastoupení novotvarů v textech gastronomicky zaměřených (*jednohubka, jednodrůdový, jednopapričkový, jednoplantážní, jednoporcový, jednostroužkový*).

Převažujícím slovním druhem jsou v této skupině jednoznačně přídavná jména (*jednoaparátový, jednobotičkový, jednodenní, jednoprofesní*). Podstatná jména jsou zastoupena ve všech gramatických rodech (*jednotrakt, jednozásuvka, jednokolo*), nicméně představují významně menší část v poměru k adjektivům. V tom se odráží i převaha kompozičně derivačního tvoření (sufixace: *jednootvorový, jednopekáčový, jednoúrovňový, jednověrec*, transflexe: *jednooký, jednospřeží, jednotrupý*), nad čistou kompozicí (*jednokarát, jednolicence, jednolid, jednolyže*). Kompozitum *jednouzaměsíční* jako jediné vzniklo spřahováním. Všechna kompozita se shodují v syntaktickém vztahu mezi jejich členy, jímž je determinace. V onomaziologické kategorii dominuje mutace (*jednofrekvenční, jednokariérový, jednokusový*). Modifikované složeniny pak představují menší podíl z celkového počtu ve shodě se způsobem jejich tvoření (*jednoplátek, jednoploutev, jednoseďáčka*). S výjimkou juxtapozita *jednouzaměsíční*, které má ve funkci prvního členu číslovku násobnou *jednou*, vznikla všechna kompozita ze spojení základní číslovky *jeden*. Ta se ve fundujících syntagmatech vyskytovala ve všech rodových formách *jeden, jedna, jedno* (*jeden nálev* → *jednonálevový, jedna ruka* → *jednoručka, jedno oko* → *jednooký*). Do procesu skládání nicméně vždy vstupoval kořený morfém *jedn-*, rozšířený o konektém *-o-*. Mnoho kompozit bylo utvořeno hybridně, druhý člen cizího původu tedy mají například složeniny *jednoaparát, jednoaplikační, jednobilanční, jednočipový, jednodiskový, jednokontejner, jednomodulový, jednoválec, jednožánrový*. Šestnáct kompozit mělo příznakový charakter. Kulturní a společenské texty byly ozvláštněny neologismy *jednobrdózní* (*Někdy dojde ke zklamání, pokud je úroveň autorova nevyrovnaná nebo jednobrdózní, někdy naopak k milému překvapení.*), *jednoefkař* (*Co s nizozemskými "jednoefkaři"?... Tuto skupinu paragraf 1F*

Mezinárodní konvence o uprchlících Spojených národů vylučuje z možnosti získat azyl), jednochlapový (To ne já sám, proboha, to není **jednochlapová** záležitost! To připravilo spousta lidí, muzeum, agentury, sponzoři a podobně.; Zmije rohatá – Cerastes cerastes. Je sice jedovatá, ale díky tomu, že je tlustá a dorůstá sotva metr, jde o hada **jednochlapového**. Tedy optimální cíl pro jednoho lovce, jemuž až zase tak nejde o kořist jako o lov sám.), jednokolejný (pouze a jedině **jednokolejné** myšlení, tvrdošíjně lpění na starých, dávno vyvrácených pseudopravdách, nárokování si jediné a věčné Pravdy), jednolid (Všeholid zkrátka býval majitel-flink. Ale pozor, když se Všeholid rozdělil na prvočinitele (čili na **jednolidi**), stáhl se na své zahrádky, své chatičky, rázem se z něj stal hospodář par excellence.), jednopohlavní (Zákaz "**jednopohlavních**" klubů, tedy těch výlučně pro dámy, výlučně pro pány či výlučně pro homosexuály.), jednoprdovka (Brzy se k nim připojil i Pavel se svou **jednoprdovkou** neboli šlukovkou, nacpanou marihuanou po okraj.), jednopytlismus (populistický "**jednopytlismus**"... Autor tvrdí, že "panuje mezi poslanci bez rozdílu stranické příslušnosti jednotný názor...), jednosex (na podzim když padá listí, vylezají komunisti... Kam spadají záletníci, bigamisti a ctitelé **jednosexu** a polysexu?), jednouzaměsíční (A pak že je důležitější kvalita než kvantita! Blbost. Úplně jedno co, hlavně hodně a pokud možno pořád. Ale tím nechci říct, že bych měl něco proti našim sympatickým televizním hlasatelům. Jen jsem si posteskl, že my **jednouzaměsíční** nemáme proti nim šanci. Příští život budu hlásit počasí.), jednověrec (Věrnostní program sítě čerpacích stanic OMV... Na OMV občas taky rád zajedu, ale nejsem tím skutečným **jednověrcem**.). V ekonomickém kontextu vynikla kompozita jednomužný (Jak uvedl před časem pro Český rozhlas prezident asociace realitních kanceláří Ivan Žikeš, byl by velmi opatrný v případě "**jednomužných**" realitek, kdy celá realitní firma je jeden člověk.) a jednorožec (1 mld. dolarů # Začínající firmy se stejnou nebo vyšší tržní kapitalizací se označují jako technologičtí **jednorožci**.). Technický a stavitelský žargon byl obohacen výrazy jednokontejner (Ve vesnici bude už tento týden nejméně dvacet **jednokontejnerů**, které se stanou náhradním domovem například pro jednoho až dva seniory.) a jednošichtovka (Budete natírat kovovou lavičku, plot, vrata nebo radiátory?... Dnes si lze pořídit i jednovrstvé barvy 2 v 1 či 3 v 1, tzv. **jednošichtovky**.). Složenina jednohubka, která primárně označuje „pokrm na jedno strčení do úst“, byla užita v přeneseném (metaforickém) vyjádření v mnoha jiných diskurzech: pohádkové ježibaby musely mít bradavice s chlupem, kterým kožní lékaři roztomile říkají „**jednohubky**“; Rock na zámku bude jednohubkou před Trincem; údaje o ministerstvu dopravy ale podle nich dobře ilustrují fenomén „**jednohubek**“: zakázek s

naprostou absencí konkurence; „E-singles jsou rozhodně důležitým krokem vpřed... do časopisu se nevejdou a na knihu jsou příliš krátké. Elektronické jednohubky tak oživují pozapomenuté žánry“.

6.2 Kompozita s prvním komponentem jedenapůl-

Komponent *jedenapůl-* obsahovalo pouze jediné kompozitum, užitě v textu s technickým zaměřením. Excerpovány byly dva výskyty tohoto kompozita – v roce 2010 ve formě *jedenapůllůžko*, v roce 2016 *jednoapůllůžko*.

Toto substantivum bylo utvořeno kvazikompozicí. Fundující syntagma již obsahuje existující spřežku, která následně vstupuje do procesu dalšího skládání. Výsledná složenina je pak modifikací tohoto původního syntagmatu. Zadní člen je určován členem prvním, syntakticky jde o determinaci. Funkci předního komponentu plní dvě základní číslovky: *jeden* a *půl*. Zadní člen je pak obsazen slovem necizojazyčným, není tedy charakterizováno jako složené slovo hybridní.

Kompozitum *jedenapůllůžko/jednoapůllůžko* nemá příznakový charakter.

6.3 Kompozita s prvním komponentem prvně-/prvo-

Tuto část tvoří skupina sedmdesáti kompozit, z nichž dvě měla zastoupení i v heslové části slovníku neologismů (*prvokonuzment*, *prvoobviněný*). Z velké části se jedná o složeniny s jediným výskytem, nalezeno však bylo také několik dvou-, tří-, čtyř- a pětivýskytových. Šestkrát byla zaznamenána slova *prvoinstanční* a *prvoplánový*. Roční vymezení je opět široké. Na počátku devadesátých let byl utvořen výraz

prvorepublikový (1991, 1992), jeho protipól představuje *prvonález* z roku 2017.

Z nejdéle působících neologismů lze zmínit kompozita *prvohlavový*, *prvopachatel*, *prvopečovatel*, *prvosignatář*, *prvostupňový*, *prvozákazník* (u všech je rozpětí delší než deset let). Kompozita se vyskytují především v textech z kulturní a společenské oblasti (*prvofázový*, *prvokuřák*, *prvomaturant*, *prvoválečný*, *prvozima*) a oblasti technické (*prvoměnič*, *prvosklizňový*, *prvovýbava*). Několik z nich přináleželo do textů ekonomických (*prvomajitel*, *prvonabyvatel*, *prvoplátce*), politických (*prvostupňový*, *prvozápis*) a sportovních (*prvoletec*, *prvolezec*, *prvoseskok*). Z oblasti zdravotnictví lze zmínit slova *prvodárce*, *prvomatka* a *prvotrimestrální*. Slangovými výrazy a zároveň vysoce příznakovými jsou složeniny *prvokontakt*, *prvokonuzument*, *prvolepenka*.

Velkou měrou převažují substantiva: rodu mužského (*prvodivák*, *prvomajitel*), ženského

(*prvonávštěva, prvopráce*) a středního (*prvoobutí, prvovyslýchání*). Slovní druh adjektiv reprezentují například *prvoletní, prvoligový, prvosledový, prvovíkendový*. Z hlediska utvářenosti těchto kompozit dominuje slovotvorný způsob čisté kompozice (*prvoromán, provstup, prvozápis, prvozima*), v menší míře je užito způsobu komplexního, kompozičně sufixačního (*prvofázový, prvoligový, prvomomentový, prvoplánový*). Všechna kompozita mají syntaktický vztah mezi členy kompozita určený jako determinaci. Onomaziologické kategorie zastupuje především modifikace (*prvooblet, prvopěstitel, prvoproducent*), pouze u několika z nich pak mutace (*prvoplánový, prvorepublikový, prvosignální, prvoválečný*). Prvním členem kompozit se stává řadová číslovka. U většiny z nich odpovídá výrazu *první*, pro kompozita *prvoprarodič, prvorodič, prvořidič* a *prvotrestaný* pak spíše výrazu *poprvé*. Do procesu skládání však vždy vstupuje tentýž kořen *prv-*, který je spojen se zadním členem konektémem *-o-*. Jedinou výjimkou je kompozitum *prvnědámovský*, jehož první člen je tvořen kořenem *prvn-*, k němuž pak náleží změkčený spojovací vokál *-e-*. Zaměřením na původ slov fungujících jako zadní komponent lze nalézt několik hybridních složenin (*prvofázový, prvoinstanční, prvokontakt, prvokonzument, prvoligový, prvomafián, prvomoment, prvotrimestrální, prvovíkendový* atd.).

Posouzením příznakovosti této skupiny složených slov vyniká pět lexémů. *Prvočástice* obohacuje text kulturní (*Věra Chytilová, která nás rozložila na **prvočástice** a potom stmelila, jak potřebovala.*) i gastronomický (*sushi je často křehké, a kdo nevládne hůlkami dokonale, tomu hrozí, že se úhledná rolka cestou k ústům rozpadne na **prvočástice***). *Prvokonzument* a *prvolepenka* náleží do kriminálního slangu (*Počet policejně zjištěných **prvokonzumentů** tvrdé drogy stoupl.; rozřazují se valdičáci od **prvolepenek**, což jsou lidé, kteří jsou ve vězení poprvé*). *Prvolotyš* jako pojmenování příslušníka jisté společnosti (*od mých prvních lotyšských přátel – říkám jim **Prvolotyši***). Kompozitum *prvosoučástka* pak ozvláštnilo text z politiky (*Nejnovější analýza ovšem Kynšetrovy argumenty rozšroubovala na **prvosoučástky***).

6.4 Kompozita s prvním komponentem dvoj-/dvou-

Kompozita s komponentem *dvoj-/dvou-* zaplňují dvě stě osmdesát řádků tabulky excerpt. Jednadvacet z nich bylo nalezeno kromě Neomatu také ve slovnících neologizmů, přičemž lexémy *dvojkompaktní/dvoukompaktní* a *dvouskladbový* se vyskytovaly pouze jako hesla slovníková. Převážná většina těchto slov byla zaznamenána pouze jednou, dále se počty jejich výskytů pohybovaly na škále do deseti.

Více než deset užití měla kompozita *dvojalbum/dvoualbum*, *dvojbarevný/dvoubarevný* a *dvožávod/dvouzávod*. V tabulce jsou vždy uvedeny počty záznamů pro obě morfémové varianty zvlášť, lze tedy vidět jisté preference spojitelnosti jedné z variant prvního členu s členem druhým. Vzhledem k velikosti této skupiny kompozit je pokryto celé časové období neologické databáze. Rovněž jsou uvedena časová rozpětí pro oba invarianty. Ukazuje se tak, že pokud kompozitum může obsahovat oba druhy prvního komponentu, podoba *dvoj-* bývá starší, mnohdy původní. Komponent *dvou-* se pak vyskytuje v textech mladších, tomu svědčí i složeniny mající jedinou ustálenou podobu prvního členu – časové určení jejich záznamů převažuje na sklonku minulého století, především pak ve století jednadvácátém. Tím ovšem nijak nelze upozadit produktivnost komponentu *dvoj-*, ten se rovněž podílí na tvorbě i těch nejnovějších kompozit. Například nejstarší zaznamenaná složenina *dvojkomorový* se objevila v roce 1981, její lexémová obdoba *dvoukomorový* následně vykazala tři záznamy v textech až z devadesátých let. Nejmladšími utvořenými jsou kupříkladu: *dvojskalp*, *dvojtitul*, *dvoubota*, *dvoupack*, všechna z roku 2017 a *dvoufaktorový* z roku 2018. Mezi kompozita s nejdělsším časovým polem působnosti nebo vracející se po mnoha letech patří *dvojalbum/dvoualbum* (rozpětí let 1989-2006), *dvojbarevný/dvoubarevný* (1994-2010), *dvojblok* (1999-2016), *dvojdomek* (1994-2017), *dvojrodinný/dvourodinný* (1993-2016), *dvojrychlostní/dvourychlostní* (1994-2013). Podobně široký záběr mají tematické oblasti jednotlivých slov. Objevují se v textech z politiky (*dvojagent*, *dvojduel*, *dvojmonarchie*, *dvoustrana*), z kultury (*dvojakce*, *dvojdialog*, *dvoubeseda*, *dvouglosa*), ze společnosti (*dvojbalení*, *dvojjméno*, *dvojkrálí*, *dvoudráhový*). Zahrnuto je odvětví techniky a elektrotechniky (*dvojcvak*, *dvojdimenzionální*, *dvoudiodový*, *dvouplášť*), botaniky (*dvouzrnka*), geografie (*asteroid*, *dvouostrovní*, *dvouvrchol*), stavitelství (*dvojbulvár*, *dvojbyt*, *dvojmrakodrap*, *dvouškola*) a zdravotnictví (*dvojoperace*, *dvojtransplantace*, *dvouatestovaný*, *dvoudávkový*). Nelze pominout jak oblast ekonomickou (*dvojměnový*, *dvojprodukt*, *dvoueurový*, *dvoutarif*), tak i jednotlivá pojmenování spotřebních produktů (*dvojkartáček*, *dvojkoš*, *dvoubota*, *dvoupack*). V malé míře pronikají neologická kompozita i do sportu (*dvojbob*, *dvojdisciplína*, *dvousouboj*, *dvoutažka*) a gastronomie (*dvojdort*, *dvojknedlíčkový*, *dvojplísňový*, *dvouporcový*). Slang zastupuje profesní výraz novinářů *dvoušpalek*. Výsledným slovním druhem kompozit bývá spíše substantivum, a to kteréhokoliv ze tří rodů (*dvojkoš*, *dvojbota*, *dvojjméno*). Vezmeme-li však v úvahu pouze kompozita s prvním komponentem *dvou-*, převažují zde adjektiva (*dvoukomorový*, *dvouporcový*).

Převládajícím slovtvorným způsobem je čistá kompozice (*dvojagent*, *dvojboj*, *dvoukomedie*, *dvoukáva*). Méně je pak zastoupena kompozice se sufixací (*dvojdivadelní*, *dvojknedlíčkový*, *dvojkohoutkový*, *dvoupásmový*), nebo s transflexí (*dvojhalí*, *dvoudeký*, *dvoustátí*). Syntaktický vztah pro všechna kompozita odpovídá determinaci. Onomaziologická kategorie vykazuje podobné rozdíly jako slovnědruhová charakteristika. Komponent *dvoj-* častěji modifikuje druhý člen složeniny, zatímco komponent *dvou-* mění výsledný význam celé složeniny a probíhá zde mutace. Číslovka vstupující do procesu skládání může být buď základní *dva/dvě* (*dvojkopec*, *dvouareál*), nebo druhová *dvoji* (*dvojosamělost*, *dvojsbírka*). Mnohé zadní členy těchto kompozit vyplňují slova cizího původu, hybridním tvořením tedy například vznikly lexémy *dvojakce*, *dvojbulvár*, *dvojfilm*, *dvoupanelový*, *dvousimkartový*. Příznakové pro své kontextové okolí byly složeniny *dvojagent* (politika: *Miloš Zeman, jenž radaru říká ne, Rusko mu splyvá s EU - a současně volá "Na Teherán!" Není to náhodou dvojagent*), *dvojbalíček* (politika: *schválené zákony, tzv. dvojbalíček*), *dvojbarevný/dvoubarevný* (politika: *vytvořit po volbách jedno- či maximálně dvojbarevnou vládu* a společnost: *nahnědlé košile, spodky rudé – dvojbarevný fenomén*), *dvojdomek* (kultura: *Podívejte se - Rakousko-Uhersko byl také dvojdomek.*; Pithartův *dvojdomek* # Petr Pithart se v průběhu svého premiérování nejvýrazněji zapsal do paměti lidí výrokem, že slyší trávu růst, a pak svou teorií o československém *dvojdomeku*, politika: *problém "dvou tchýní"*, který by při takovém... soužití vznikl: *Miloše Zemana a Jiřího Dienstbiera... Konec konců nějaký dvojdomek pro obě tchýně by se dal vymyslet, architektů takových staveb je v obou stranách dost*), *dvojhlavý* (politika: *Rakousko-Uhersko jako dvojhlavé soustátí*), *dvojhvízd* (politika: *"Pane Havle, styďte se," napadl po volbě upoceně Havlovo vítězství republikán Jan Vik. Odpovědí mu byl "dvojhvízd" na prsty prezidentovy ženy Dagmar.*), *dvojlomný* (kultura: *Francouzský komik Fernandel... sice nedosáhl takové proslulosti jako Louis de Funés, ale o to více přesvědčoval v dojemně dvojlomných polohách, kde... spolupůsobila i bezbranná dojemnost.*; *Je to příběh zvláštním způsobem dvojlomný, příběh o zrak ztrácejícím a posléze osleplém komisaři Machovi.*), *dvojministr* (politika: *dvojministr Julínek-Vlček*), *dvojnulový/dvounulový* (*Naše ženy soudit nemohu, neboť přirozený ostych mi neumožnil provést výzkum i druhé části dvojnulového zařízení.*, ekonomika: *dvounulová varianta*), *dvojprezident* (politika: *dvojprezident, sockomouš*), *dvojrozvod* (politika: *„premiérský dvojrozvod“ ... Paroubek i Topolánek*), *dvojžena* (politika: *Olga Zubová, ... je to taková dvojhlavá srostlice... tak proč tam tu dvojženu Bursík bral?*), *dvoudeký* (*partnerský vztah... Nový*

*a dobrý deky neřeší, delší a spokojený taky ne, delší a labilní je pravděpodobně **dvoudeký**, dlouhý a stabilní má většinou dvě deky a občas jednu a dlouhý a labilní... ten je dvoupokojový.), dvoudráhový (**dvoudráhové manželství**), dvoukarlovství (kultura: Na balkóně Melantrichu totiž vedle sebe stáli dva – Kryl a Gott), dvouklíčový (**dvouklíčová argumentace**; **dvouklíčové** východisko – dva klíče od toalety zavěšené na různých místech), dvouobročník (poslanec **dvouobročník**), dvoupohlavní (S tlakem "**dvoupohlavního** světa" se musí poprat rodiče novorozených intersexů.) a dvoušpalek (kultura: Březinova Korespondence – osmnáctisetstránkový **dvoušpalek**).*

6.5 Kompozita s prvním komponentem *dvouapůl-*

Nalezena byla dvě kompozita s tímto prvním komponentem: *dvouapůlroční* a *dvouapůlvrstvý*. Obě mají pouhý jeden záznam ze stejného roku (2011). *Dvouapůlroční* náleží do kulturního kontextu, *dvouapůlvrstvý* pak do odvětví technického. Obě představují slovní druh přídavných jmen. Rovněž ve slovtvorbě se shodují, vznikly kompozičně afixálním způsobem. Syntaktický vztah mezi členy kompozita je determinace, onomaziologická kategorie se rovná mutaci. Funkci prvního členu obou kompozit plní dvě základní číslovky: *dvě* a *půl*, zadními členy jsou poté slova z domácí slovní zásoby. Nelze tedy ani u jediného hovořit o hybridním tvoření. Z hlediska pragmatiky nelze nahlížet ani na jediný z nich.

6.6 Kompozita s prvním komponentem *druho-*

Složených slov s prvním členem *druho-* bylo nalezeno šestnáct. Nadpoloviční většina lexémů vykazovala záznam v jediném textu. Dva výskyty mělo kompozitum *druhostupňový*, tři výskyty *druhoinstanční* a *druhojakostní*, pětkrát byla použita kompozita *druhoplánový*, *druhorepublikový*, *druhoválečný*. Jejich časové vymezení pokrylo rozpětí od počátku devadesátých let minulého století až do přítomnosti. Mezi nejstarší zaznamenané se řadí kompozitum *druhostupňový*, poprvé se objevilo v roce 1991, podruhé pak bylo užito v textu až v roce 2014. Podobné široce časové pole působnosti mají i lexémy *druhoplánový* (1992-2010) a *druhorepublikový* (2007-2017). Nejnověji utvořená kompozita představují například *druhoinstanční*, *druhourovňový* či *druhoválečný*. V tematických oblastech je zastoupena ekonomika (*druhorukový*, *druhovýrobce*), politika (*druhoinstanční*, *druhorepublikový*, *druhovláda*), kultura a společnost (*druholéto*, *druhorodička*, *druhoválečný*). Obor zdravotnictví byl rozšířen o

pojmenování *druhoatestovaný* a *druhotrimestrální*, kompozitum *druhojakostní* lze zařadit do obchodní a prodejní komunikace, kompozitum *druhosledový* je charakterizováno jako profesní výraz příslušníků hasičského sboru.

V této skupině kompozit převažuje slovní druh adjektiv (*druhomízní*, *druhostupňový*), substantiva jsou pouze čtyři, přičemž jsou pokryty všechny rody (*druhovýrobce*, *druhorodička*, *druhovláda*, *druholéto*). Z hlediska slovtvorby jednoznačně převažují kompozita utvořená kompozičně sufixačním způsobem (*druhoinstancní*, *druhoplánový*), necelá třetina z celku pak vznikla čistou kompozicí (*druhoatestovaný*, *druholéto*). Pro všechna kompozita platí bez výjimky syntaktický vztah determinace mezi jejich členy. Onomaziologickou kategorií z velké části zastupuje mutace (*druhoplánový*, *druhorodička*), v menším rozsahu modifikace (*druhoatestovaný*, *druhovláda*). Téměř všechny tyto složeniny mají ve funkci prvního členu kořený morfém řadové číslovky *druhý*, který je ve výsledném kompozitu sloučen se zadním členem spojovacím vokálem *-o-*. Pouze pro kompozitum *druhorodička* byla ve výchozím fundujícím syntagmatu číslovka *podruhé*. Zaměřením se na koncový komponent kompozit vystupuje do popředí pět hybridních složenin. Cizí původ svého druhého členu mají složeniny *druhoatestovaný*, *druhoinstancní*, *druhoplánový*, *druhorepublikový* a *druhotrimestrální*.

Žádné z těchto kompozit nemá příznakový charakter.

6.7 Kompozita s prvním komponentem *troj-/tří-*

Takovýto komponent byl součástí odhadem sto padesáti kompozit. Jedenáct z nich bylo zpracovaných i jako slovníková hesla (*trojalbum*, *trojcéděčko*, *trojdisk*, *trojkoalice/tříkoalice*, *trojkompakt*, *trojkřest*, *trojpísmení*, *trojplatinový*, *trojpremiéra*, *trojúhelník*, *trojvýstava*). Časové hledisko lze ohraničit kompozity *trojkolo*, *tříhvězdičkový* (1992), *trojboj*, *trojdimenzionální*, *trojjediný*, *trojkřest*, *tříventilový* (1993) a v opozici složeninami *trojfilm*, *trojhrob*, *trojúhelník*, *tříobličejový*, *třírmutový* (2017). Tematické hledisko zastupuje především kulturní oblast (*trojalbum*, *trojdebut*, *třípokoje*, *tříoscarový*). V těsné návaznosti pak odvětví techniky a elektrotechniky (*trojblik*, *trojkomplet*, *třídeskový*, *třítláčítkový*) a stavitelství (*trojdům*, *trojgenerační*, *trojhrob*, *trojkontejner*). Kompozita jsou užita rovněž v kontextech ekonomických (*trojaliance*, *trojpaket*, *třípilířový*) a politických (*trojdohoda*, *trojsummit*, *trojvláda/třívláda*). Nalezneme i zástupce z textů sportovních (*trojboj*, *trojskluzavka*, *trojtažka*, *tříbrankový*), zdravotnických (*trojvakcína*, *třídávkový*, *tříohniskový*) a

gastronomických (*trojfazolový, trojchlapský, trojobal, trojšálek, tříohňičkový, třířmutový*) či speciálně vědně zaměřených (*trojsytný, trojvsí*).

Slovním druhem výsledných kompozit je jak jméno podstatné (*trojbend, trojdeska, trojdírčí*), tak i přídavné (*trojdevítkový, trojgenerační*). Při tvorbě kompozit byl užit slovotvorný způsob čisté kompozice (*trojaktivita, trojdisk*) i kompozičně afixální tvoření, a to pomocí sufixů (*trojčlenka, trojfazolový*) i transflexe (*trojvsí, trojzemí*).

Všechna kompozita mají syntaktický vztah mezi svými členy určený jako determinaci. Onomaziologickou kategorií zastupuje modifikace (*trojdům, trojkód, trojpípa*), i mutace (*trojgenerační, tříběčkový*). Význam prvního členu těchto kompozit převážně odpovídá základní číslovce *tři* (*trojbend, tříhraničí*), nicméně několik z nich je v platnosti druhové číslovky *trojí* (*trojaktivita, trojalbum, trojaliance, trojbalení, trojblik, trojfazolový, trojléčba, trojobal, trojsmysl, trojsytný, trojvakcína, trojvýstava*). U několika kompozit existuje možnost morfémové varianty *troj-/tří-* (např. *trojbarevný/tříbarevný, trojcéděčko/třícéděčko, trojvláda/třívláda*). Mnoho výrazů charakterizuje hybridní složení (*trojaliance, trojbend, trojexpozice, trojgenerační, trojmediální, tříciferný*).

Dvanáct kompozit bylo užito příznakově. Do oblasti ekonomické zasáhl výraz *trojbožstvo* (**trojbožstvo** *efektivity, produktivity a rentability*); do politické *trojbarevný/tříbarevný* (*Rada by podle něj měla být **trojbarevná***), *trojopička* (*Jindy se montují do všeho, televize je jich plná, ale tady dělali **trojopičku**. Nevidím, neslyším, mlčím.*) a *tříkošilový* („**tříkošilový summit**“). Technické odvětví ozvláštnila složenina *trojaktivita* (*Všechny philipsy mají nově koncipovanou sací hubici, nazvanou Tri-Active. Její **trojaktivita** spočívá podle výrobce v kombinaci dvojitého kloubu, zaručujícího stálý kontakt s podlahou, bočních kartáčků a velkého sacího čelního otvoru.*), sportovní odvětví výraz *trojkanárový* (*Když v prvním kole válcoval Němec Philipp Petzschner českého soupeře Lukáše Rosola, dělal vše proto, aby mu ve třetím setu nepovolil ani game... a německý tenista se tak mohl stát teprve šestým hráčem v takzvané Open éře, komu se podařil "**trojkanárový**" zápas.*). Kompozitum *trojkontejner* je příznakové v oblasti architektury (*Ve vesnici bude už tento týden nejméně dvacet jednokontejnerů, které se stanou náhradním domovem například pro jednoho až dva seniory. Pro rodiny s malými dětmi obec sehnala kontejnery, které mají vedle toalety a koupelny dvě místnosti. Z Rokycan by měly dorazit i dva **trojkontejner** pro rodiny s dopívajícími dětmi.*). Kulturní *trojboj* je zajímavě užit v kontextu: *Kratičkou nezávislost po první světové válce nahradil nejhorší dějinný **trojboj**: komunisti, nacisti, zase komunisti.*

Gastronomické novotvary svědčí o skvělé jazykové potencialitě, jak novými pojmenováními: *trojchlapský* (*O extrémně kyselém víně můžete mezi řečí prohodit, že je takové "trojchlapské". To je totiž víno tak kyselé, že když ho někdo pije, musejí ho dva chlapi držet, aby neutekl.*) a *tříohňíčkový* (*jako hlavní jídlo riskl "tříohňíčkové" neboli velmi ostré červené kari*), tak i přenesením výrazu do jiné tematické oblasti (*kvalitní (nejen evropské) snímky, narychlo ocejchované reklamním "trojobalem" (žánr, hvězdy, vyzývavý plakát)*).

6.8 Kompozita s prvním komponentem třetí-

Bylo nalezeno šest kompozit s tímto komponentem. *Třetisvětový* a *třetidivizní* v jediném výskytu, *třetitřídni* ve dvou výskytech, *třetiřadý* se objevilo třikrát, *třetiligový* šestkrát a *třetizemní* sedmkrát. Časové rozpětí je ohraničeno roky 1996 a 2015. Nejširší záběr má složenina *třetiligový*, jejíž pole působnosti trvalo sedmáct let. Od jejího prvního užití v roce 1998 se ovšem v průběhu času změnil záměrný význam. Ze sportu překlenuje do sféry politické. Z ostatních oblastí je zastoupena technika (*třetisvětový, třetizemní*) a společnost (*třetiřadý, třetitřídni*).

Všechna kompozita jsou adjektivy, všechna vznikla kompozičně derivačním způsobem, všechna mají své členy v syntaktickém vztahu determinace. Rovněž shodná je pojmenovací kategorie mutace. První komponent je utvořen z kořene základní číslovky *třetí*. Mezi ním a komponentem druhým stojí konektém *-i-*. Při skládání vznikla dvě kompozita hybridním způsobem: *třetidivizní* a *třetiligový*.

Ani jediné ze zmíněných kompozit není pragmaticky zajímavé.

6.9 Kompozita s prvním komponentem čtyř-

Slov složených s číslovkou *čtyři* ve funkci prvního členu bylo excerpováno osmdesát. Převážnou část tohoto souboru tvoří lexémy vytvořené ojedinele, použité a nalezené v textu jediném. Nalezena ovšem byla i kompozita s více výskyty; dvakrát byl užit *čtyřúhelník, čtyřsklo, čtyřoký*, třikrát *čtyřhvězdičkový*, čtyřikrát *čtyřoscarový, čtyřsměrový*, pětkrát *čtyřsedačkový, čtyřpoložkový*, šestkrát *čtyřprocentní*, sedmkrát *čtyřalbum*. Dominantu představuje kompozitum *čtyřkoalice*, jenž bylo zaznamenáno v osmdesáti čtyřech textech. Zároveň je i jedním ze slov excerpovaných ze slovníků neologizmů. Ostatními slovníkovými hesly jsou pak *čtyřalbum, čtyřholčí, čtyřkompaktní, čtyřplatinový* a *čtyřprocentní*. Časové rozpětí v této skupině pokrylo

celou škálu; od počátku devadesátých let až do nedávné současnosti (do roku 2017). Nejstarší nálezy reprezentují například slova *čtyřstrana* a *čtyřtakt*, zakomponované do textů z let 1991 a 1992. Mezi záznamy z roku 2017 pak náleží např. *čtyřforint*, *čtyřjádrový*, *čtyřnulkový*, *čtyřsoketový*. To do jisté míry svědčí o potřebě nových odborných pojmenování zejména v oblasti techniky a ekonomie. Blízko k technickému odvětví má pak elektrotechnika (*čtyřgigabajtový*, *čtyřmegapixelový*), stavitelství (*čtyřgaráž*, *čtyřvěž*). Velkým podílem jsou zastoupeny složeniny v textech kulturních (*čtyřsouborový*, *čtyřpublikace*, *čtyřlístkofil*, *čtyřalbum*) a politických (*čtyřdohoda*, *čtyřspolčení*). Sportovní mluvu doplňují například kompozita *čtyřžilový*, *čtyřtakt*, *čtyřset*, *čtyřkajak*, *čtyřbob*, *čtyřgólový*, potřeba nových gastronomických pojmenování je vyplněna slovy: *čtyřdecový*, *čtyřhvězdičkový*, *čtyřpapričkový* a *čtyřšiška*. Ojedinelými ve svém oboru jsou pak adjektiva *čtyřdávkový* a *čtyřlaločný* (zdravotnictví a botanika). Zástupcem slangových a profesních výrazů představuje jeden výskyt kompozita *čtyřšpalta*.

Slovním druhem těchto kompozit jsou jak jména podstatná, tak i přídavná. Substantiva rodu ženského zastupují například *čtyřzatáčka*, *čtyřstrana*, rodu mužského *čtyřkvalt*, *čtyřportál*, a středního *čtyřlůžko*, *čtyřsklo*. Slovnědruhový charakter adjektiv mají kupříkladu *čtyřbřítý*, *čtyřhlavý*, *čtyřpístkový* (adjektiva tvrdá), *čtyřkompaktní*, *čtyřrychlostní* (adjektiva měkká). Čistou kompozicí jsou utvořena slova *čtyřbob*, *čtyřgaráž*, *čtyřkanoel/čtyřkánoe*, *čtyřspolčení*. Z hlediska slovo tvorby ovšem převažuje způsob kompozičně afixální (sufixace: *čtyřcestný*, *čtyřdélkový*, *čtyřmocenský*, *čtyřrotorový*, transflexe: *čtyřhlavý*, *čtyřholčí*, *čtyřkruží*, *čtyřoký*). Složeniny *čtyřlístkofil*, *čtyřlístkologie* a *Čtyřlístkománie* lze vymezit jako kvazikompozita. Vznikla složením již existujícího kompozita *Čtyřlístek* a sufixoidu. Komponenty *-fil*, *-logie* a *-mánie* uvádí NESČ jako latinsko-řecké prvky řadící se k sufixoidům, tj. z hlediska morfologického nevyhraněné morfémy, které zaujímají přechodné postavení mezi kořeným morfémem a sufixem.² Syntaktický vztah mezi členy všech kompozit bez výjimky je determinace. Onomaziologickou kategorií je u většiny z nich mutace, menší částí je pak zastoupena modifikace (*čtyřdialog*, *čtyřkajak*, *čtyřpostel*, *čtyřsen*). Každé kompozitum má ve funkci prvního komponentu kořený morfém základní určité číslovky *čtyři*, nevyskytující se v jiné alternativě. Výjimkou je ojedinelý záznam (jeden ze sedmi) slova *4procentní*, pro jehož první komponent zvolil autor textu číselnou formu

---

² J. Furdík (*Slovenská slovo tvorba (teória, opis, cvičenia)*). Prešov: Náuka, 2004, s. 158) sufixoid definuje jako „slovo tvorný prostriedek funkčne stojící na rozhraní slovo tvorného základu a formantu.“

grafického zápisu. Naopak funkci zadního komponentu plní slova náležící do domácího lexika i slova původu cizího. Ta druhá umožňují vzniknout hybridním kompozitům, jakými jsou například: *čtyřalbum, čtyřklik, čtyřnitný, čtyrorotorový, čtyřtrackový*. Z pragmatického hlediska je možné posuzovat následující složeniny, které lze čtenáři osvětlit již samotným kontextem. V oblasti technicko-ekonomické *čtyřapůltý, čtyřnulkový, čtyřkruží a čtyřoký: Stíhací letouny Rafale, špičkové stroje čtyřapůlté generace (zcela dole).*; *Revoluce 4.0: Jedním z "čtyřnulkových průmyslníků", kteří se o datový tok umějí nejen opřít, ale také si vyhrnout rukávy.*; *Audi odhalila inovaci loga oficiálně minulý týden. Zahrnula do něj nově tradiční slogan značky "Náskok díky technice", který používá již od začátku 70. let, v novém logotypu čtyřkruží dostalo moderní vzhled.*; *VW Golf I. GDL, 1500 cm³ diesel, r. v. 1980, rádio, stříbrný, čtyřoká maska, šibr, čtyřkvalt, spotřeba 4 l nafty, ideální na přestavbu, procleno.* Z politiky *čtyřsen a čtyřúhelník: Nakonec se sice vše pro podpis a veřejnost sladilo, takže čtyřkoalice vznikla, leč poklid příliš dlouho netrval... Něco jiného je totiž čtyřsen předsedů stran a jejich okolí, něco jiného jsou ambice lidí v regionech.*; *Podělí se o tento čtyřúhelník všechny tři vládní strany, aby všichni "slízli" případné úspěchy i průšvihy?* | *Z hlediska jednoduché teoretické politické analýzy by nejlepší bylo, aby všechny čtyři resorty byly v rukou jedné politické strany.* Jako profesní výraz lexém *čtyřšpalta: Na dolní části strany, tzv. podvalu, se rozvalovala delší "čtyřšpalta" (v žargonu článek zlomený na 4 sloupce) o návštěvě dalajlamy v Praze.* Kompozitum *čtyřprocentní* bylo užito v sousloví „*čtyřprocentní spoluobčané*“ jako jakýsi způsob eufemistického pojmenování homosexuálů, a to s využitím procentního údaje o jejich zastoupení v celkové populaci.

6.10 Kompozita s prvním komponentem čtver-

Excerptována byla pouze dvě kompozita z databáze Neomat, v SN nebylo žádné nenalezeno. První z nich, složené slovo *čtvernožky*, ukázalo dva výskyty v textech z kulturní oblasti zveřejněných kolem poloviny devadesátých let. Přísluší patrně k příznakové slovní zásobě, a to vzhledem k pragmatickému uchopení tohoto lexému. Zadní člen kompozita je adverbium, čímž je dán i výsledný slovní druh celé složeniny. Koncové příslovce je determinováno členem předním, druhovou číslovkou *čtvery*. Při utváření kompozita došlo ke změně – mutaci – substance (*nožka*) na okolnost. K primárnímu kompozičnímu postupu bylo tedy zapotřebí přidání afixu.

Druhé kompozitum *čtverzubec/čtyřzubec* bylo rovněž nalezeno pouze v Neomatu, a to v několika záznamech z druhého desetiletí jednadvacátého století. Lze ho považovat za jednotku užívanou v textech přírodovědných, zejména se zoologickou tematikou. Dvě zjištěné variantní podoby lexému nasvědčují zřejmou nestálost či neznalost správného předního členu. Tím by měla být druhová číslovka *čtvery*, nikoliv číslovka základní *čtyř*. Jeden výskyt lexému *čtyřzubec* ovšem nijak nenarušuje původní kvantitativní sémantiku, pouze nabízí možnost alternativního významu – pojmenování neživého předmětu v protikladu k pojmenování živého tvora. Druhý komponent, a tím i výsledný slovní druh kompozita, náleží k substantivům. Vztah mezi členy složeniny je determináční, onomaziologickou kategorií je mutace. Člen druhý byl při kompozičním procesu utváření kompozita rozšířen o slovotvorný sufix. Obě kompozita s tímto číslovkovým komponentem byla tedy utvořena kompozičně afixálním způsobem. Kompozitum *čtvernožky* má příznakový charakter, bylo užito jak metaforické vyjádření ve významu „po čtyřech nohách“: *Obíhá-li dnes ne jeden ze signatářů Anticharty čtvernožky vládní špičky, nebude sice už odměněn bobkovým věncem laureáta čehosi, odlesk mocných však na něm (na nich) ulpět může, a to nemusí být k zahození.*

6.11 Kompozita s prvním komponentem *pěti-* a *pětko-*

S komponentem *pěti-* bylo excerpováno dvacet osm kompozit, s komponent *pětko-* kompozitum jediné. Dvě kompozita (*pětikoalice*, *pětikolík*) byla rovněž slovníkovými hesly. Ve velké míře se vyskytovaly v textech pouze jednou či dvakrát, pětkrát byla zaznamenána kompozita *pětihvězdičkový* a *pětikoalice*, šestkrát se objevila složenina *pětimegapixelový*. Časové rozpětí zahrnuje jak raná devadesátá léta, tak i konec druhého desetiletí jednadvacátého století. Hraničními body jsou kompozita *pětirychnostní* z roku 1990, a *pětialbum* z roku 2017. V tematických oblastech dominuje technika a elektrotechnika (*pětidiskový*, *pětikvaltový*, *pětinitný*, *pětivozový*). Několik kompozit obohatilo texty kulturní a společenské (*pětihvězdičkový*, *pětipřípad*). Ze sportovních pojmenování lze zmínit *pětipar*, *pětiskok*, *pětivál*, z gastronomických *pětipapričkový*, *pětipivo*, ze zdravotnických *pětidenní*. Slangové výrazy představují kompozita *pětibúr* a *pětkobití*.

V rámci slovních druhů jsou zastoupena substantiva (*pětialbum*, *pětikolík*, *pětikoalice*) i adjektiva (*pětidenní*, *pětiprocesorový*). Utvořena jsou z velké části kompozicí a derivací (sufixace: *pětinitný*, *pětipapričkový*, *pětistrílnový*, transflexe: *pěticipý*). Méně je pak zastoupena čistá kompozice (*pětialbum*, *pětikoalice*, *pětikolík*). Syntaktický vztah mezi

členy kompozit definujeme jako determinaci. Onomaziologická kategorie je zastoupena především mutací. Modifikována jsou kompozita *pětibúr*, *pětikoalice*, *pětipar* a *pětipřípad*. Všechna kompozita mají ve funkci předního členu základní číslovku *pět* v plném tvaru. Při kompozici dochází ke vkládání spojovacího konektému *-i-* před člen koncovým. Tím jsou z velké části slova cizího původu. Mezi hybridní složeniny náleží např.: *pětialbum*, *pětifíťový* (*feet*), *pětiinkoustový*, *pětimegapixelový*, *pětiparičkový*. U dvou kompozit nebylo možné identifikovat jejich zadní člen (*pětibúr* a *pětičento*). Mezi příznaková kompozita se řadí slang *pětibúr* (výraz z pražského podsvětí: "**pětibúr**" – *pětikoruna*), policejní výrazy *pětičento* (*dostal pokutu **pětičento***) a *pětipřípad* (*Na severu to chodí tak, že na vás policisté vymyslí takzvaný **pětipřípad**. Když se ví, že máte peníze, tak je na vás vymyšlena kauza, ať už jste ji spáchal, nebo nespáchal. Pak vám nabídnou, že pokud zaplatíte, tak tu kauzu strčí do šuplíku. Pokud nezaplatíte, tak vám znemožní podnikání.*) a profesní pojmenování meteorologů *pětkobití* (*Termíny z předpovědi počasí, jako například **pětkobití**, které čeká příští devátý ročník...*).

6.12 Kompozita s prvním komponentem *šesti-*

S komponentem *šesti-* bylo nalezeno patnáct kompozit. Téměř všechna vykazovala pouhý jeden výskyt. Výjimku představovaly složeniny *šestihvězdičkový* (2 výskyty), *šestiproudý* (3 výskyty) a *šestisedačka* (5 výskytů). Tato kompozita byla v komunikaci užita převážně v jednadvacátém století, s malým přesahem do roku 1999 (*šestidevítkový* a *šestipístkový*). Časové novosti těchto kompozit odpovídá i komunikační oblast, pro jejíž potřebu byla vytvořena. Většina neologických složenin tedy náleží do textů z technické a elektrotechnické oblasti (*šestidiskový*, *šestidutinkový*, *šestimegapixelový*, *šestipaprskový*, *šestipístkový*, *šestiproudý*). Další kompozita se pak řadí do kultury, ekonomiky a politiky (*šestialbum*, *šestihvězdičkový*, *šestikoalice*). V gastronomii bylo užito pojmenování *šestichodový*, v oboru chemie *šestidevítkový*, v zoologii *šestiočka*. V rámci slovních druhů převažují adjektiva (*šestidiskový*, *šestihvězdičkový*) nad substantivy, nicméně ta jsou zastoupena ve všech rodech (*šestinožec*, *šestiočka*, *šestialbum*). Z hlediska utvářenosti kompozit jde spíše o způsob kompozičně sufixační (*šestidevítkový*, *šestidiskový*, *šestichodový*); čistou kompozicí vznikla pouze čtyři z nich (*šestialbum*, *šestikoalice*, *šestinadělení*, *šestisedačka*). Členy veškerých kompozit jsou v syntaktickém vztahu determinace. Posouzením onomaziologické kategorie představují kompozita především změnu mutační. Modifikována byla např. *šestikoalice* či *šestisedačka*. Každé kompozitum má ve funkci prvního členu základní určitou číslovku

šest. Procesu skládání se účastní spojovací vokál *-i-*. Funkci zadního členu pak plní slova jak domácího i cizího původu. Například složeniny *šestialbum*, *šestidiskový* nebo *šestimegapixelový* lze určit jako hybridní.

Rysem příznakovosti a mírou jazykového humoru se vyznačují výrazy kulturně-společenské pojmenovací potřeby: *šestínadělení* (*Těšíte se, až přestanete vláčet těhotenské břicho a dočkáte se miminka. Jenže s jeho příchodem dorazí i slzy, vyčerpání a strach. Nikdo vás nevaroval, že šestinedělí se může změnit v šestínadělení.*) a *šestinožec* (*Údolí bylo přecpáno čtyřnožci, osmínožci (2 důchodci + 2 trekové hůlky), šestinožci (rodina s děckem), běžci, cyklisty*).

6.13 Kompozita s prvním komponentem *šesto-*

Komponent *šesto-* byl součástí pouze jediného kompozita *šestosmyslový*. Zaznamenáno bylo v kulturním článku z roku 1997.

Podle formy koncového členu je výsledným slovním druhem kompozita přídavné jméno. Utvořeno bylo využitím jak kompozice, tak sufixace. Mezi členy kompozita je vztah determinace, onomaziologickou kategorií je mutace. Přední komponent obsahuje kořen řadové číslovky *šestý*, ten je následně spojen s komponentem zadním konektémem *-o-*. Toto kompozitum nepatří mezi hybridní složeniny.

Neologismus *šestosmyslový* nelze považovat za pragmaticky zvláštní.

6.14 Kompozita s prvním komponentem *sedmi-*

Tato skupina čítá patnáct kompozit, z nichž jedno bylo součástí slovníku neologismů (*sedmikoalice*). Téměř u všech byl nalezen jediný výskyt, dvakrát se objevila kompozita *sedmidomí* a *sedmichodový*. Suverénně vede kompozitum *sedmikráska* s osmi záznamy. Časové rozpětí je vymezeno roky 1994 (*sedmidenní*) a 2017 (*sedmioscarový*).

Tematickým oblastem vévodí kultura (*sedmialbum*, *sedmirole*, *sedmiskladbový*) a politika (*sedmikoalice*, *sedmikráska*, *sedmistatečník*). Do sportovního odvětví zasahují složeniny *sedmiboj* a *sedmivlek*, do gastronomie *sedmichodový* a *sedmimeníčkový*. Nadpoloviční většinu představují substantiva (*sedmiboj*, *sedmidomí*, *sedmigeneralita*), tu menší část pak adjektiva (*sedmidenní*, *sedmiskladbový*). Nad čistou kompozicí (*sedmiboj*, *sedmikoalice*, *sedmivlek*) převažuje slovotvorný způsob kompozičně afixální (sufixace: *sedmimeníčkový*, *sedmioscarový*, transflexe: *sedmidomí*). Všechna kompozita mají členy v syntaktickém vztahu determinace. Onomaziologickou kategorií bývá spíše

mutace (*sedmidenní, sedmihvězdičkový, sedmistatečník*) než modifikace (*sedmiboj, sedmikoalice, sedmivlek*). První člen všech kompozit je základní určitá číslovka *sedm*, mezi ní a člen druhý je pak vložen konektém *-i-*. Procesu skládání těchto kompozit se účastní i slova cizího původu, je tedy utvořeno několik hybridních složenin (*sedmialbum, sedmigeneralita, sedmikoalice, sedmiměníčkový, sedmioscarový, sedmirole*).

Příznakovost v sobě skrývají lexémy *sedmigeneralita, sedmikráska* a *sedmistatečník*, všechna z oblasti politiky (*na Rusi se rodí nová moc – **sedmigeneralita**; K čemu je však vláda, kterou si nikdo moc nepřál a která je zranitelná jak **sedmikráska** v lednu; pánové, kteří pořvávají po telefonu ve tři ráno, nebývají zrovna rambové a **sedmistatečníci***). Kompozitum *sedmikráska* zaujímá postavení i v technickém, resp. vojenském slangu: *Americké letectvo vyvíjí novou mimořádně výkonnou konvenční bombu, která by nahradila dosud obvyklou bombu s přezdívkou "řezačka **sedmikrásek**", používanou ve Vietnamu.*

6.15 Kompozita s prvním komponentem *osmi-*

Tento soubor zahrnuje dvanáct kompozit. Téměř všechna byla užita pouze jedinkrát, složenina *osmisedačka* čtyřikrát. Další relativní odchylku představuje kompozitum *osmibit*, to mělo dva výskyty, každý ovšem v jiné grafické podobě (*osmibit* a *8 bit*). Tyto složeniny se objevují až na sklonku prvního desetiletí nynějšího století. Nejdříve vytvořeným je již zmíněné *osmibit* (rok 2008), nejvíce novosti pak v sobě má *osmiproudý* (2017). Tematickým oblastem vévodí především technika a elektrotechnika (*osmibit, osmičlánkový, osmidiskový, osmiproudý, osmisedačka*), dále pak kultura (*osmialbum, osmioscarový, osmimatka, osminožec*), sport (*osmidráha*), stavitelství (*osmisálový*) a gastronomie (*osmipánvičkový*).

Jednu polovinu tvoří adjektiva (*osmičlánkový, osmidiskový*), tu druhou pak substantiva, zastoupeny jsou všechny jmenné rody (*osminožec, osmidráha, osmialbum*).

Slovotvorným způsobem často bývá kompozice ve spojení se sufixací (*osmičlánkový, osmioscarový*), čistá kompozice je zastoupena méně (*osmidráha, osmisedačka*).

V rámci všech zmíněných kompozit je zadní člen determinován členem předním.

Onomaziologickou kategorií je z velké části mutace. Modifikovány jsou pouze složeniny *osmibit, osmimatka* a *osmisedačka*. U deseti složených slov jako první komponent funguje základní číslovka *osm*, ta je v procesu skládání rozšířena o konektém *-i-*. Kompozitum *osmimatka* má ve funkci prvního členu řadovou číslovku

osmý. Formálně je však tento první člen shodný se všemi ostatními kompozity. Pět kompozit je charakteristických svým hybridním tvořením (*osmialbum, osmibit, osmidisk, osmioscarový, osmisálový*).

Dvě kompozita představují pragmatické zvláštnosti, obě z oblasti kultury a společnosti: *osmimatka* (*Říká se jí **Osmimatka** # Američanka Nadya Sulemanová (37) se proslavila v lednu 2009 porodem osmerčat.*), *osminožec* (***osminožci** (2 důchodci + 2 trekové hůlky)*).

6.16 Kompozita s prvním komponentem *deseti-*

Kompozit s prvním komponentem *deseti-* bylo celkem excerpováno pět. *Desetinásobek* a *desetiskladbový* měly pouhý jeden záznam, *desetiminutí* a *desetirožec* záznamy dva, *desetiválec* byl nalezen třikrát. Toto pořadí vcelku odpovídá i časové chronologii, kompozita s jediným záznamem představují nejstarší přírůstky, a to z let 1997 a 1998. Následuje skok do druhého desetiletí jednadvacátého století, v jehož první polovině se objevují kompozita dvouzáznamová, tři výskyty složeniny *desetiválec* se pak vyskytují v textech z období mezi roky 2015 a 2016. Dvě kompozita jsou zástupci ekonomické oblasti (*desetinásobek, desetirožec*), dvě kompozita oblasti technické (*desetiskladbový, desetiválec*), kompozitum *desetiminutí* nemá vyhraněný charakter, objevilo se ve dvou kulturních magazínech pro širokou veřejnost.

Čtyři z těchto složenin jsou substantivy, tři rodu mužského (*desetinásobek, desetirožec, desetiválec*) a jedno rodu středního (*desetiminutí*), jedno kompozitum zastupuje slovní druh adjektiv (*desetiskladbový*). Utvořena byla všechna kompozičně afixálním způsobem – kompozicí se sufixací (*desetinásobek, desetirožec, desetiskladbový, desetiválec*) i s transflexí (*desetiminutí*). Vztah mezi komponenty všech kompozit je charakterizován jako determinace. Onomaziologickou kategorií pro čtyři složeniny je mutace, složenina *desetinásobek* má kategorii modifikační. Prvním komponentem všech zmíněných kompozit je jeden z tvarů základní číslovky *deset*. Druhým komponent pak ve dvou příkladech tvoří lexém cizího původu, mezi hybridní kompozita tedy náleží *desetiminutí* a *desetiválec*.

Výraz *desetirožec* je příznakový v ekonomickém diskursu jako možný neologický termín: *Mladé firmy dnes rostou tak, že se dokonce objevil nový pojem – **desetirožci**. Jde o společnosti, jejichž ocenění se vyšplhalo do výše desítek miliard dolarů.*

6.17 Kompozita s prvním komponentem *jedenácti-*

Tento komponent přináší pouze k jedinému excerpovanému kompozitu – *jedenáctistěn*. Objevilo v textu z technického odvětví v roce 2011.

Z hlediska slovnědruhového se jedná o podstatné jméno mužského rodu. Utvořeno bylo kompozicí a transflexí. Člen zadní je určován členem předním, syntaktickým vztahem je tedy determinace. Onomaziologická kategorie je charakterizována jako mutace. Přední komponent *jedenácti-* odpovídá morfému základní určité číslovky jedenáct, který byl při skládání rozšířen o konektém *-i-*. Zadním komponentem je slovo domácí původu, nelze zde tedy hovořit o hybridním tvoření.

Kompozitum *jedenácti* nevykazuje žádný příznakový rys.

6.18 Kompozita s prvním komponentem *šestnácti-*

Přední komponent *šestnácti-* obsahovala dvě kompozita. *Šestnáctiklip* z roku 2016 a *šestnáctistupňový* z roku 2010. *Šestnáctiklip* byl součástí textu z kulturní oblasti, *šestnáctistupňový* pak článku gastronomického. Slovnědruhové hledisko vykazuje jedno substantivum (*šestnáctiklip*) a jedno adjektivum (*šestnáctistupňový*). *Šestnáctiklip* byl utvořen čistou kompozicí, zatímco *šestnáctistupňový* způsobem kompozičně sufixačním. Obě složeniny mají své členy v syntaktickém vztahu determinace, u obou je onomaziologickou kategorií mutace. Pro obě kompozita plní funkci předního komponentu základní určitá číslovka *šestnáct*, která je s komponentem zadním spojena konektémem *-i-*. Cizí původ lexému *klip* je důvodem k zahrnutí složeniny *šestnáctiklip* mezi hybridní.

Žádné z kompozit není příznakové.

6.19 Kompozita s prvním komponentem *sto-*

Takovýchto kompozit bylo excerpováno celkem šest. Kompozita *stohlas* a *stověžákový* byla zaznamenána pouze jednou, kompozitum *stoprocentní* dvakrát, *stokoňový* třikrát, *stoeurový* pětkrát a *století* sedmkrát. Nejstarší přírůstkem neologické databáze je složenina *stokoňový* (poprvé v roce 1991), horní hranici novosti pak tvoří kompozitum *stověžákový* (z roku 2014). Texty, v nichž byly složeniny užity, se dotýkají ekonomiky (*stoeurový*, *stoprocentní*), politiky (*stohlas*), kultury (*století*), techniky (*stokoňový*) a stavitelství (*stověžákový*). Výrazy *stohlas* a *století* zastupují slovní druh podstatných jmen, ta ostatní jsou pak jmény přídavnými. Kompozita byla utvořena jak čistou

kompozicí (*stohlas*), tak i kompozičně afixálním způsobem, při procesu skládání byl zadní člen pozměněn sufixací (*stoeurový, stokoňový, stoprocentní, stověžákový*), nebo transflexí (*století*). U každé složeniny jsou přední a zadní komponenty ve vzájemném vztahu determinativním. Z hlediska onomaziologické kategorie jsou kompozita mutační, s výjimkou složeniny *stohlas*, ta je modifikační. Zcela homogenně je tomu i u vymezení prvního komponentu daný složených slov. Tím je vždy základní číslovka *sto*, která vstupuje do kompozičního procesu v plné morfémové formě. Výrazy *stouerový* a *stoprocentní* jsou dle původu svých koncových členů hybridními složeninami. Žádné kompozitum nevykazuje příznakový charakter.

6.20 Kompozita s prvním komponentem tisící-

Do této skupiny přináší dvě kompozita. Excerptován byl jeden záznam složeniny *tisícikoruna* z roku 1992, složenina *tisíciletí* pak vykazovala deset záznamů v průběhu let 1999 a 2011. Objevují se v textech z ekonomické a kulturní oblasti.

Obě řadíme mezi jména podstatná, jedno je femininum (*tisícikoruna*), druhé neutrum (*tisíciletí*). Shodně vznikla kompozičně afixálním postupem (kompozice a sufixace: *tisícikoruna*, kompozice a transflexe: *tisíciletí*), syntaktický vztah mezi členy mají definován jako determinaci. Obě pojmenování vznikla mutací. Rovněž obě podoby prvního komponentu jsou stejné – kořen základní číslovky *tisíc*, jenž je rozšířen o spojovací vokál *-i-*. Kompozitum *tisícikoruna* přináší k hybridním složeninám. Pragmaticky výraznou se nejeví žádná z těchto složenin.

6.21 Kompozita s prvním komponentem čtvrt-

Kompozita, jejichž prvním členem je základní číslovka *čtvrt*, dávají dohromady různorodý soubor slov s výskyty v rozpětí posledních dvou desetiletích. Lexémy byly převážně užity v textech pouze jednou, výjimku představují doklady složenin *čtvrťmaraton* (10 výskytů), *čtvrťoblouk* (6 výskytů) a *čtvrťvolby* (5 výskytů). Dle zaznamenaných úryvků v databázi Neomat lze usuzovat na užití kompozit v několika tematických oblastech. Zastoupeny byly texty ekonomické (*čtvrťbilion, čtvrťdolar, čtvrťmiliarda, čtvrťúvazek*), politické (*čtvrťvolby, čtvrťpravda*), kulturní (*čtvrťkanál, čtvrťslovenský*), technické (*čtvrťkostka, čtvrťlitr*) i gastronomické (*čtvrťkolečko*). Většina slov má charakter podstatných jmen všech rodů: mužského (*čtvrťdolar*), ženského (*čtvrťkostka*) i středního (*čtvrťkolečko*). Složenina *čtvrťvolby* je pak dokladem

substantiva pomnožného. Adjektivum je zastoupeno dvakrát, ve výrazech *čtvrprovozový* a *čtvrtslovenský*. Kompozitum *čtvrprovozový* bylo jako jediné utvořeno kompozičně afixálním způsobem. Zbývá většina složenin s komponentem *čtvrť-* tedy vznikla čistou kompozicí. Syntaktický vztah všech složenin byl určen jako determinace, onomaziologická kategorie jako mutace. Pro každé kompozitum platí vymezení prvního členu jako číslovky základní, jejíž význam odpovídá pojmům *čtvrť*, *čtvrťina*. Při zaměření naopak na člen druhý bylo zjištěno 6 hybridních složenin (*čtvrťbilion*, *čtvrťdolar*, *čtvrťkanál*, *čtvrťlitr*, *čtvrťmiliarda*). Poslední hybridní kompozitum je pak zároveň jediným představitelem složeniny s invariantní podobou svého koncového členu (*čtvrťmaraton*/*čtvrťmaratón*).

Tři složené lexikální jednotky mají příznakový charakter (*Čtvrťklaus*, *Čtvrťzeman* a *čtvrťvěk*). U kompozit *Čtvrťklaus* a *Čtvrťzeman* je již nápadné počáteční velké písmeno, to je náležité vzhledem k vlastním jménům užitých ve funkci zadních členů složenin. Bylo jich užito ve významu srovnání k jiným osobám, a to na základě jejich politického působení: *Proč se strany u moci štěpí na "názorové platformy" a "frakce", zatímco ty opoziční jsou většinou jednotné? ... Glosátor Miroslav Macek nazývá na svém blogu Tlustého vzpouru "půlsarajevem", míněno samozřejmě ironicky (když Sarajevo, tak pořádné, chce se dodat, a nic nepomohou úvahy, že Topolánek je vzhledem ke své pozici v ODS stejně pouze "Půlklausem", ne-li "Čvrťklausem", tak proč hned plýtvat pořádnou vzpourou).; Podstatné je tohle: protizemanovský kandidát nesmí být mechanický Antizeman ve smyslu celkové negace současné hlavy státu. Na to je bývalý premiér a dnešní prezident Miloš Zeman až příliš spojen s některými hodnotami české společnosti. Potenciální prezidentský vyzývateľ musí naopak integrovat část jeho témat a voličstva a přidat k nim další. Bude to takový Čtvrťzeman - a teprve ve zbytku témat si může dovolit být skutečným Antizemanem. Kompozitum čtvrťvěk vyniká jako autorova snaha o možný neologický termín v oblasti psychologie: Bilancovat svůj život ve třiceti? Podle britského psychologa Olivera Robinsona tak činí většina lidí. A poté jich hodně upadne do první vážné životní krize. ...Robinson ji nazývá krizí "čtvrťvěku" a nastává prý mezi 25. a 35. rokem.*

6.22 Kompozita s prvním komponentem *tříčtvrť-*

Komponent *tříčtvrť-* obsahovalo jediné složené slovo *tříčtvrťtučný*. Bylo užito v gastronomickém článku v roce 2009.

Jeho slovním druhem je přídavné jméno. Vzniklo kompozičně sufixačním způsobem. Syntaktický vztah mezi členy kompozita je determinace, onomaziologickou kategorií je mutace. Jeho přední komponent obsahuje dva lexémy základních číslovek *tři* a *čtvrtina*, jejichž spojení vzniká význam *tří čtvrtin*. Mezi předním a zadním členem se při skládání objevuje změkčený konektém *-e-*. V tomto případě nelze mluvit o hybridním kompozitu.

Rovněž nevykazuje specificky uchopitelný pragmatický význam.

6.23 Kompozita s prvním komponentem *osmino-*

Excerpováno bylo jediné takové kompozitum: *osminotalent*. Jeho jediný výskyt byl zaznamenán v kulturním textu z roku 1997.

Ze slovnědruhového hlediska jde o substantivum mužského rodu. Utvořeno bylo čistou kompozicí, bezafixálně. Zadní člen je determinován členem předním, v jehož funkci stojí kořenný morfém základní číslovky *osmina*. Při procesu skládání byl mezi členy vložen spojovací morfém *-o-*. Konecový komponent nepatří do domácí slovní zásoby, jedná se tedy ve výsledku o složeninu hybridní.

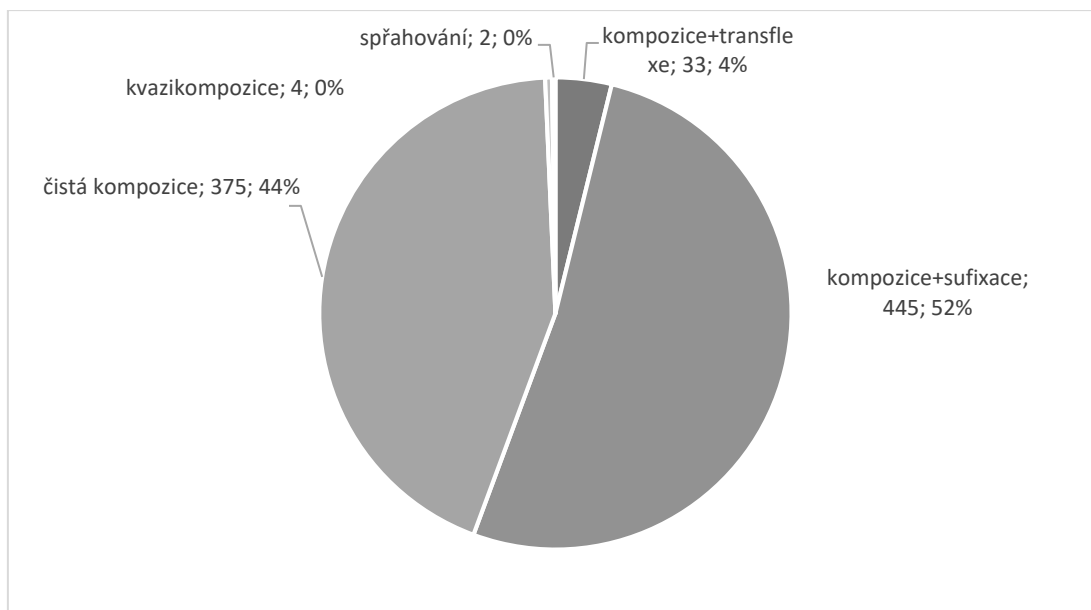
Kompozitum může pro mnohé čtenáře představovat významovou bariéru, tak lze soudit podle následujícího úryvku: *Padesát singlů, dvě čtvrtá místa ve Zlatém slavíkovi, krásná tvář v dívčích památníčcích, sladký brněnsky přízvukovaný tenorek nezáluďného slévače... Jeden z nejstrmějších vzestupů a pádů na české scéně. Měřeno pozdějšími osminotalenty doktora Janečka měl Frídlův popfolk slušnou úroveň.*

6.24 Shrnutí

Celkový seznam excerpovaných neologických kompozit s prvním komponentem číslovkového původu čítá 859 lexémů, z nichž 858 bylo získáno z databáze Neomat a 65 ze Slovníků neologizmů. 64 kompozit tedy bylo nalezeno v obou zdrojích. Na pomyslných stupních vítězů v kategorii frekvence užití (a následného zaznamenání) stojí složeniny *čtyřkoalice* (84 výskytů), *jednobarevný* (36 výskytů) a *trojúhelník* (22 výskytů). Vzájemné srovnání jednotlivých roků a počtu kompozit v nich zaznamenaných je velmi náročné, jak vzhledem k samotnému množství kompozit, tak i k jejich výskytům, představujícím mnohdy dlouhou periodu nebo rozličné časové vymezení. Jisté tendence ovšem shledáváme v pozvolném nárůstu nových kompozit od samého počátku neologické excerptce (začátek 90. let 20. století) do konce prvního

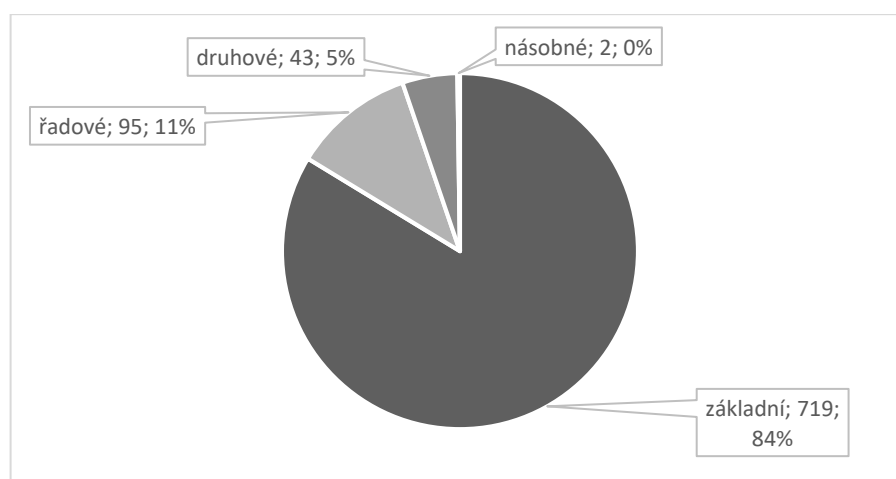
desetiletí jednadvacátého století. Přibližně v roce 2007 se tento pohyb ustaluje a kolísá okolo průměrného počtu třiceti až čtyřiceti neologických jednotek za rok. Tento vývoj je pochopitelně pouze orientační, bez přesného měření a založený pouze na materiálu neologických kompozit s prvním členem číslovkového původu.

Tematickým oblastem dominuje odvětví techniky, elektrotechniky a technologie, v jehož rámci bylo zaznamenáno 287 neologismů. V těsné blízkosti následuje oblast kulturního a společenského života s 252 novotvory. Přírůst nových slov v těchto oblastech svědčí o potřebě obohacování a doplňování slovní zásoby právě v technické a kulturní komunikaci. Značný podíl na celku mají dále kompozita z oboru ekonomiky (96 kompozit), politiky (76 kompozit) a sportu (72 kompozit). Poměrně menší zastoupení pak vykazují složeniny z oblasti stavitelství (39 kompozit), gastronomie (37 kompozit), vědy – biologie, geografie, chemie – (21 kompozit) a zdravotnictví (19 kompozit). Nejmenšího počtu dosahují profesní a slangové výrazy (8 kompozit). Při porovnání výsledných slovních druhů kompozit se projevuje mírná převaha podstatných jmen nad jmény přídavnými. Substantiv bylo nalezeno 443 (219 rodu mužského, 154 rodu ženského a 70 rodu středního), zatímco adjektiv bylo excerpováno 414. Na prahu mezi nimi stojí lexém *prvotrestaný*, který byl v kontextu užit třikrát jako jméno přídavné, jednou pak jako jméno podstatné. Seznam dále zahrnuje 1 příslovce. Slovo tvornému způsobu dominuje kompozičně afixální tvoření (478 kompozit): kompozičně sufixačních složenin je 445, kompozičně transflexních 33. Čistou kompozicí bylo utvořeno 375 složenin, 4 kompozita vznikla kvazikompozicí a 2 kompozita procesem spřahování. Podíl jednotlivých slovo tvorných způsobů na celkové utvářenosti je zobrazen na obr. 1.

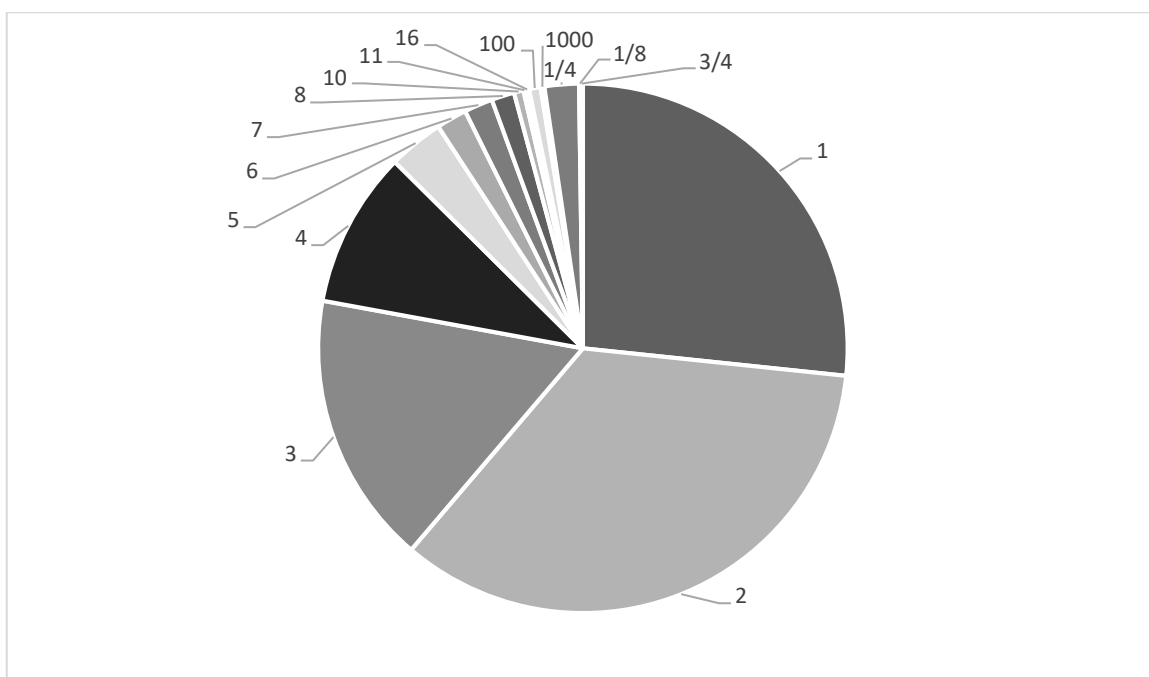
Obr. 1: Zastoupení slovo tvorných způsobů u jednotlivých kompozit

Každé kompozitum je tvořeno členy ve vzájemném syntaktickém vztahu determinace – číslovkový přední komponent vždy určuje komponent zadní. Onomaziologickou kategorií zastupuje především mutace (527 kompozit) oproti modifikaci (332 kompozit). Zastoupeny jsou čtyři primární druhy číslovek. Nejčastěji se tvoří číslovky základní (719 kompozit), následují číslovky řadové (95 kompozit), číslovky druhové (43 kompozit) a číslovky násobné (2 kompozita). Jejich vzájemný poměr zachycuje obr. 2.

Obr. 2: Procentní zastoupení druhů číslovek v číslovkových komponentech

Při srovnání vlastních kvantitativních významů jednotlivých číslovek je nejužívanější sémantika počtu dva (*dva/dvě, dva a půl, druhý, podruhé, dvoji*), která přináší 297 kompozitům. Složenin vyjadřujících kvantum jedna (*jeden/jedna/jedno, jeden a půl, první, poprvé, jednou*) bylo zaznamenáno 229, kvantum tři (*tři, třetí, troji*) 143. Následné zvyšování kvantitativního významu je přímo úměrné snižování počtu výskytů. Sémantiku počtu čtyři (*čtyři, čtvery, čtvery*) má 82 kompozit, počtu pět (*pět*) 29 kompozit, počtu šest (*šest, šestý*) 16 kompozit, počtu sedm (*sedm*) 15 kompozit, počtu osm (*osm, osmý*) 12 kompozit, počtu deset (*deset*) 5 kompozit, počtu jedenáct (*jedenáct*) 1 kompozitum, počtu šestnáct (*šestnáct*) 2 kompozita. Vyšší kvantitativní význam mají komponenty označující počet sto (*sto*) u 6 složenin a počet tisíc (*tisíc*) u 2 složenin. Naopak nižší kvantitativní sémantický rys obsahují složeniny s významem jedné čtvrtiny (18 kompozit), jedné osminy (1 kompozitum) a tři čtvrtin (1 kompozitum). Podíly jednotlivých kvantitativních významů z celkového seznamu kompozit znázorňuje obr. 3.

Obr. 3: Zastoupení kvantitativních významů u jednotlivých kompozit

Celkem 57 (7 procent) kompozit vykazovalo možnost variace morfémového základu (*dvoj/dvou, troj/tří, čtyř/čtver*); 346 (40 procent) kompozit pak vzniklo hybridním tvořením. Nejproduktivnějším zadním komponentem byl lexém *album*, který byl zastoupen v osmi kompozitech: *čtyřalbum, dvojalbum/dvoualbum, jednoalbum*,

osmialbum, pětialbum, sedmialbum, šestialbum, trojalbum. Častěji užívanými dále byly komponenty *disk, hvězdička, koalice, sedačka*, z nichž každý byl obsažen v šesti kompozitech. Podíl na pěti složeninách pak měly zadní členy *megapixel, oscar, rychlost* a *skladba*. Konečně, jak již bylo výše zmíněno, 77 (9 procent) kompozit vykazovalo vhodnou (příznakovou) sémantiku pro jejich pragmatické uchopení.

7 ZÁVĚR

Práce si stanovila za cíl excerpci neologických kompozit s prvním členem číslovkového původu z dostupných neologických databází češtiny. Sesbíraný materiál byl bohatý a zajímavý. Jistě prospěšný byl i následný úkol provést charakteristiku jednotlivých kompozit, a to jak z hlediska gramatiky – slovnědruhové platnosti, způsobu skládání, variantnosti v jejich slovtvorných základech –, tak i sémantiky, pragmatiky a zastoupení v úzu. Veškeré výsledky vyplývající z vzájemných srovnání kompozit jsou důkazem nestabilních, variabilních, ale i pestrostrých a důvtipem oplývajícími neologismů. Jednotek periferních, parasystémových, užiteli jazyka reflektovaných jako něco nového a zvláštního.³ Jsou ovšem dokladem vývoje jazyka, který má budoucnost, „pokud se ho ujme mladá generace a bude ho milovat, měnit, vymýšlet nová slova, prožívat ho.“⁴

---

³ Lexikoložka Michaela Lišková v publikaci *Hacknutá čeština* (Eds. M.Kavka, M. Škrabal a kol. Praha: Jan Melvil Publishing, 2018, s. 37-38) uvádí, že: „Mateřština je pro nás významnou hodnotou, každý si však její ideální stav představuje trochu jinak. A právě neologismy a okazionalismy nezřídka budí vášně. Jak ukázal dotazníkový průzkum provedený na přelomu let 2017 a 2018, mluvčí si na nových slovech cení pojmenování nových předmětů a jevů v měnícím se světě, vítají obohacování slovní zásoby, zpestření i zpřesnění komunikace, kladně hodnotí také kreativitu, vtip a estetický požitek. Naopak mezi negativa nových slov se řadí módnost, nesystémovost, nesrozumitelnost nebo novota sama. [...] Nové výrazy nejsou jen čistě jazykovou záležitostí. Dějiny slov jsou vždy také dějinami kultury a naopak.“

⁴ Jiří Marvan: Osm zastavení u češtiny. In: *Hacknutá čeština*. Eds. M. Kavka, M. Škrabal a kol. Praha: Jan Melvil Publishing, 2018, s. 228.

8 SEZNAM ODBORNÉ LITERATURY

- Akademická gramatika spisovné češtiny*. 2013. Praha: Academia, s. 90–95, 178–196, 217–225.
- BOZDĚCHOVÁ, I. 1994. *Tvoření slov skládáním*. Praha: ISV.
- ČECHOVÁ, M. a kol. 2011. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- ČERMÁK, F. 2010. *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 219–221.
- DOKULIL, M. 1951. Nová skutečnost v zrcadle slovní zásoby češtiny. In: *Naše řeč*, roč. 35, č. 7–8, s. 121–131.
- DOKULIL, M. 1962. *Tvoření slov v češtině I*. Teorie odvozování slov. Praha: ČSAV.
- GOLÁŇOVÁ, H. 2011. Novočeský lexikální archiv a excerpcce v průběhu let 1911–2011. In: *Slovo a slovesnost* 72, 2011, č. 4, s. 287–300.
- HAUSER, P. 1986. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: SPN.
- JANOVEC, L. 2013. Neologie. In: *Studie k moderní mluvnici češtiny 4. Dynamika českého lexika a lexikologie*. Eds. M. Martinková a O. Uličný. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 105–130.
- MARTINCOVÁ, O. 1983. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- MARTINCOVÁ, O. 1998. *Nová slova v češtině: slovník neologizmů*. Praha: Academia.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. 2004. *Nová slova v češtině 2: slovník neologizmů*. Praha: Academia.
- MARTINCOVÁ, O. a kol. 2005. *Neologismy v dnešní češtině*. Praha: ÚJČ AV ČR.
- MITTER, Patrik (2006): *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae 127.
- MITTER, P. 2008. *Hybridní složeniny s prvním komponentem domácího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.
- Mluvnice češtiny I*. 1986. Praha: Academia, s. 193–230, 451–486.
- Nový akademický slovník cizích slov*. 2005. Ed. J. Kraus a kol. Praha: Academia.
- Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Příruční mluvnice češtiny*. 1995. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 95, 157–181, 181–184.

- SVOBODOVÁ, D. 2007. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta.
- TICHÁ, Z. – RANGELOVA, A. (eds.). 2003. *Internacionalizmy v nové slovní zásobě*. Sborník příspěvků z konference Praha, 16. – 18. června 2003. Praha: ÚJČ AV ČR.
- ZIKOVÁ, M. 2001a. Substantivní neologismy a jejich parasystémový charakter. In: *Naše řeč*, roč. 84, č. 2, s. 81–89.
- ZIKOVÁ, M. 2001b. Ke třem zdrojům lexikálních inovací: (na materiálu substantivních neologismů). In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*, vol. 50, iss. A49.

Přílohy

- [1] Excelová tabulka excerpovaných kompozit